

RIIGIKOHUS

RIIGIKOHUS
ÕIGUSTEABE OSAKOND

MENETLUSABI ANDMINE TSIVIILKOHTUMENETLUSES

Kohtupraktika analüüs

Maarja Lillsaar

eraõiguse analüütik

Tartu
august 2010

1. ANALÜÜSI EESMÄRK.....	3
2. VALDKONNA ÕIGUSLIK REGULEERIMINE.....	3
3. RIIGIKOHTU PRAKTIKA.....	4
4. EUROOPA INIMÕIGUSTE KOHTU PRAKTIKA	6
5. MAA- JA RINGKONNAKOHTUTE PRAKTIKA	8
5.1 MENETLUSABI ANDMISE TINGIMUSED JA NENDE HINDAMINE	8
5.1.1 <i>Majanduslik seisund ja selle hindamine.....</i>	8
5.1.2 <i>Kavandatava menetluse edukus ja selle hindamine</i>	11
5.2 MENETLUSABI ANDMISE PIIRANGUD JA RIIGI ÕIGUSABI ANDMISEST KEELDUMISE ALUSED	14
5.3 MENETLUSABI ANDMISE VÕIMALUSED	17
5.3.1 <i>Riigilõivu tasumisest vabastamine</i>	17
5.3.1.1 <i>Riigilõivu tasumisest täielik vabastamine</i>	17
5.3.1.2 <i>Riigilõivu tasumine osamaksetena ja/või tasumisest osaline vabastamine..</i>	17
5.3.1.3 <i>Riigilõivu tasumisest vabastamata jätmine</i>	20
5.3.2 <i>Riigi õigusabi andmine menetlusabina</i>	21
5.3.2.1 <i>Riigi õigusabi andmine hüvitamiskohustuseta.....</i>	21
5.3.2.2 <i>Riigi õigusabi andmine hüvitamiskohustusega</i>	22
5.3.2.3 <i>Riigi õigusabi taotluse rahuldamata jätmine</i>	24
5.3.3 <i>Ekspertiisikulude tasumisest vabastamine</i>	24
5.3.4 <i>Tõlkekulude tasumisest vabastamine</i>	25
5.3.5 <i>Kautsjoni tasumisest vabastamine</i>	25
5.3.6 <i>Täitemenetluse kulude tasumisest vabastamine</i>	26
5.4 MENETLUSABI ANDMINE JURIIDILISELE ISIKULE JA PANKROTIVÕLGNIKULE.....	26
5.4.1 <i>Menetlusabi andmine juriidilisele isikule.....</i>	26
5.4.2 <i>Menetlusabi andmine pankrotivõlgnikule</i>	28
5.5 MENETLUSABI ANDMATA JÄTMISE PÕHISEADUSLIKKUSE KÄSITLEMINE LAHENDITES	31
6. KOKKUVÕTE	32

1. Analüüsi eesmärk

Analüüsis uuritakse menetlusabi andmise normide rakendumist esimese ja teise astme kohtus. Analüüsi objektiks on peamiselt 2009. aasta teisel poolel maa- ja ringkonnakohtus tehtud, KIS-i vahendusel kättesaadavad riigi menetlusabi andmise määrused. Analüüsi ülesandeks on üldistada valdkonna kohtupraktikat ning tuua välja seda iseloomustavad tunnused ja probleemid¹.

Muu hulgas uuritakse järgmisi küsimusi:

- Kuidas hinnatakse menetlusabi taotluse lahendamisel menetlusabi andmise tingimusi ja arvestatakse piiranguid?
- Kuidas kohtud põhjendavad menetlusabi taotluste (osalist) rahuldamist ja rahuldamata jätmist erinevate menetlusabi andmise võimaluste juures?
- Kui palju ja millises ulatuses on kohtud menetlusabi taotlusi rahuldanud ja kui palju rahuldamata jätnud?
- Kuidas kohtud määravad kindlaks osamaksetena või osaliselt antava menetlusabi eest tasumise korra?
- Milline on kohtute praktika juriidilistele isikutele ja pankrotivõlgnikele menetlusabi andmisel?
- Kas ja kuidas on kohtud analüüsinud seda, kas menetlusabi andmata jätmine võib rikkuda isikute põhiseaduslikke õigusi?

2. Valdkonna õiguslik reguleerimine

Menetlusabi on riigi abi, mille kohus määrab menetlusosalise taotlusel menetluskulude kandmiseks tsiviilkohtumenetluses. Riigi abi andmise regulatsiooni koostamisel on lähtutud Euroopa Liidu 27. jaanuari 2003. a direktiivi 2002/8/EC sätetest. Menetlusabi andmist reguleerib eelkõige tsiviilkohtumenetluse seadustik (edaspidi TsMS). Samas hõlmab "menetlusabi" mõiste ka riigi õigusabi tsiviilasju puudutavates küsimustes, mille osutamise sisulised kriteeriumid annab esmajoones riigi õigusabi seadus (edaspidi RÕS). Seega reguleerivad menetlusabi andmist TsMS §-d 180–193, kuid advokaadi õigusabi eest tasumist (riigi õigusabi) esmajoones riigi õigusabi seadus (vt TsMS § 180 lg 4). TsMS-is on võrreldes riigi õigusabi seadusega püütud samasugustes olukordades leida samasuguseid sõnastusi ja lahendusi.²

Menetlusabi andmise võimalused on sätestatud TsMS § 180 lg-s 1. Alates 1. jaanuarist 2009 on TsMS § 180 p 6 kohaselt võimalik vabastada isik täielikult või osaliselt kohustusliku kohtueelse menetluse kuludest või näha ette nende tasumine osamaksetena kohtu määratud tähtaja jooksul. Lisaks nimetatud muudatusele on alates 1. jaanuarist 2010 võimalik TsMS § 1 p 7 kohaselt menetlusabi anda ka osaliselt või täielikult lepitusmenetluse kuludest vabastamiseks.

TsMS § 181 lg 1 kohaselt antakse menetlusabi, kui korraga on täidetud järgmised tingimused:

1. **menetlusabi taotleja ei suuda oma majandusliku seisundi tõttu menetluskulusid tasuda või kui ta suudab neid tasuda üksnes osaliselt või osamaksetena ja;**

¹ Menetlusabi andmist halduskohtumenetluses on käsitlenud Liina Kangeri analüüsis "Kaebuse ilmselge põhjendamatus". Arvutivõrgus: <http://www.nc.ee/?id=799> (17.06.2010).

² Tsiviilkohtumenetluse seadustiku eelnõu seletuskiri. Arvutivõrgus: http://eoigus.just.ee/?act=6&subact=1&OTSIDOC_W=12545 (17.06.2010).

2. on piisav alus eeldada, et kavandatav menetluses osalemine on edukas.³

Riigi õigusabi andmise peamiseks eelduseks on isiku majanduslik seisund (RÕS § 6 lg 1).

Alates 14. juunist 2010 kehtiva TsMS § 181 lg 3¹ kohaselt, kui menetlusabi taotluse läbivaatamisel ilmneb, et taotleja majandusliku seisundi tõttu ei ole alust talle menetlusabi anda, kuid kohus leiab, et tasumisele kuuluva riigilõivu korraga tasumine takistab konkreetse kohtuasja asjaolusid arvestades ebanõistlikult isiku õigust pöörduda kohtusse oma eeldatava ja seadusega kaitstud õiguse või huvi kaitseks, võib kohus menetlusabi korras määrata, et hagiavalduselt või apellatsioonkaebuselt tasumisele kuuluv riigilõiv tasutakse osamaksetena kohtu määratud tähtaja jooksul.

Eelkõige on menetlusabi andmine ette nähtud füüsilistele isikutele, kelle elukoht on menetlusabi andmise avalduse esitamise ajal Eesti Vabariigis või mõnes muus Euroopa Liidu liikmesriigis või kes on Eesti Vabariigi või mõne muu Euroopa Liidu liikmesriigi kodanik, piirangud füüsilisele isikule menetlusabi andmiseks on sätestatud TsMS § 182 lg-tes 2–3. TsMS §-s 183 on sätestatud eeldused juriidilisele isikule ja pankrotivõlgnikule menetlusabi andmiseks.

Riigi õigusabi andmisest keeldumise alused, mis erinevad osaliselt TsMS-is sätestatust, on välja toodud RÕS §-s 7. Isiku majanduslikku seisundit hinnatakse TsMS-is ja RÕS-is analoogsetel alustel (vastavalt TsMS § 186 ja RÕS § 14). Nii TsMS § 184 lg-s 4 kui ka RÕS §-s 17 on sätestatud menetlusabi ja riigi õigusabi andmise jätkamine samuti ühesugustel alustel. Suurim erinevus võrreldes menetlusabi andmisega on, et RÕS-i kohaselt on võimalik kindlaks määrata ka riigi õigusabi saaja hüvitamiskohustus, st kohtul on võimalik määrata, et isik ei pea hiljem riigi õigusabi tasu ja kulusid osaliselt või täielikult riigile hüvitama. Menetlusabi andmine ilma hüvitamiskohustuseta ei ole võimalik. TsMS § 190 lg 7 kohaselt võib aga kohus mõjuval põhjusel, muu hulgas kompromissi sõlmimise tõttu, ette näha kulude riigituludesse tasumise hilisema tähtpäeva või osadena tasumise kohtu määratud tähtaja jooksul, samuti vabastada isiku menetluskulude riigituludesse tasumise kohustusest.

3. Riigikohtu praktika

Kuna tsiviilkohtumenetluse seadustiku redaktsioon, kus on menetlusabi andmise võimalus sätestatud, jõustus 1. jaanuaril 2006, siis on Riigikohtul olnud aega ka sellest tulenevaid probleeme lahendada.

Riigikohus on "menetlusabi" mõistet käsitlenud 20. veebruari 2007. a lahendis **tsiviilasjas nr 3-2-1-10-07**, kus on märgitud, et *TsMS § 180 lg-te 1 ja 4 ning TsMS § 138 lg 1 ja TsMS § 144 p 1 järgi hõlmab TsMS-is kasutatav mõiste "menetlusabi" endas ka riigi õigusabi tsiviilasju puudutavates küsimustes, mille osutamise sisulised kriteeriumid annab esmajoonelise riigi õigusabi seadus (RÕS).*

13. novembri 2006. a lahendis **tsiviilasjas nr 3-2-1-106-06** on Riigikohus leidnud, et **isegi juhul, kui taotlus on esitatud riigilõivu tasumisest täielikuks vabastamiseks, on kohtutel kohustus kontrollida, kas taotleja majanduslik seisund võimaldab riigilõivu tasuda osaliselt.** Samuti on võimalik kohaldada TsMS § 180 lg 1 p 1 ja 2 koostoimes, rahuldades taotluse osaliselt, ja määrata riigilõivu tasumine osamaksetena. Sama seisukohta on Riigikohus korranud 20. veebruari 2007. a lahendis **tsiviilasjas nr 3-2-1-10-07**.

Mitmeid lahendeid on Riigikohus teinud taotleja majandusliku seisundi hindamise ja füüsilisele isikule menetlusabi andmise piirangute kohta (TsMS § 186). Riigikohus on

³ Varem, enne 1. jaanuari 2009 kehtinud TsMS-i redaktsioonis oli kolmandaks tingimuseks, et "menetluses osalemine ilmselt ei ole pahatahtlik".

märkinud 20. veebruari 2007. a lahendis **tsiviilasjas nr 3-2-1-10-07**, et TsMS § 182 lg 2⁴ kohaldamisel peab kohus omal algatusel kontrollima selle löike kõigis kolmes punktis nimetatud kriteeriume. TsMS § 182 lg 2 p 3 tuleb mõista selliselt, et kui kohtuvaidlus puudutab korraga nii taotleja majandus- ja kutsetegevust kui ka taotleja muid, nimetatud tegevusest väljapoole jäävaid õigusi, tuleb isikule anda menetlusabi, kui on täidetud ka muud menetlusabi andmise eeldused. Analoogsele seisukohale jõudis Riigikohus 19. märtsi 2008. a lahendis **tsiviilasjas nr 3-2-1-9-08**. Lisaks on Riigikohus nimetatud lahendis leidnud, et **juhatuse liikmena tegutsemine ei ole käsitatav isiku majandus- või kutsetegevusena TsMS § 182 lg 2 p 3 mõttes**.

Ülalpool märgitud lahendis nr 3-2-1-10-07 on Riigikohus asunud seisukohale, et TsMS § 182 lg-st 3 tuleneb, et menetlusabi tuleb anda juhul, kui eeldatavad menetsuskulud küll ei ületa § 182 lg 2 p-s 1 nimetatud sissetulekut, kuid asukohariigi Eestist erinevate suurte elamiskulude tõttu ei suuda taotleja menetsuskulusid katta.

13. novembri 2006. a lahendis **tsiviilasjas nr 3-2-1-106-06** on Riigikohus märkinud, et TsMS § 186 lg-s 1 nimetatud perekonnaliikmete sissetulekut ja muid asjaolusid tuleb kontrollida üksnes siis, kui ei ole alust keelduda menetlusabi andmisest TsMS § 182 lg 2 p-de 1, 2 ja 3 alusel. Menetlusabi andmisest keeldumisel tuleb TsMS § 182 lg 2 p 1 tähenduses arvestada üksnes taotleja enda sissetulekuid, mitte aga taotleja abikaasa või teiste taotlejaga koos elavate perekonnaliikmete sissetulekut. Kui pole TsMS § 182 lg 2 p-des 1, 2 ja 3 sätestatud alust menetlusabi andmisest keelduda, siis on TsMS § 186 lg 1⁵ järgi võimalik arvestada menetlusabi taotleja perekonnaliikmete sissetulekut ja muid asjaolusid selleks, et otsustada, kas vabastada taotleja täielikult või osaliselt menetsuskulude kandmisest või määrata menetsuskulude tasumine osamaksetena. Kui kohtuvaidlus toimub perekonna huvides, st puudutab kogu perekonna huve, tuleb perekonnaliikmete sissetulekuid arvestada suuremal määral. Lisaks leiti nimetatud lahendis, et **lapsetoetust ei saa taotleja majandusliku seisundi hindamisel arvestada**. Seda on tsiviilkolleegium korranud ka 14. oktoobri 2009. a lahendis **tsiviilasjas nr 3-2-1-111-09**.

1. veebruari 2010. a lahendis **tsiviilasjas nr 3-2-1-163-09** on Riigikohus leidnud, et TsMS § 186 lg 1 võimaldab taotleja majandusliku seisundi hindamisel arvestada üksnes taotleja ja temaga koos elavate perekonnaliikmete varaga.

Riigikohus on 13. jaanuari 2009. a lahendis **tsiviilasjas nr 3-2-1-134-08** öelnud, et **TsMS § 186 lg 1 mõtteks ei ole arvestada majanduslikku seisundit hinnates igasuguseid laenukohustusi, mis hageja on endale võtnud**. Ka eluasemelaenu olemasolu korral tuleb hinnata seda, kas tegemist on esitatud asjaoludel eluasemele tehtavate mõistlike kulutustega. Põhimõtteliselt saab taotleja majanduslikku seisundit hinnates arvestada ka auto liisingumakseid mõistlikus ulatuses juhul, kui on tõendatud taotleja ja tema perekonna vajadus autot kasutada. Sarnast seisukohta on Riigikohus avaldanud ka 1. veebruari 2010. a lahendis **tsiviilasjas nr 3-2-1-163-09**.

⁴ TsMS § 182 lg 2 sätestab, et füüsilisele isikule ei anta menetlusabi, kui:

- 1) menetsuskulud ei ületa eeldatavasti menetlusabi taotleja kahekordset keskmist ühe kuu sissetulekut, mis on arvatud taotluse esitamisele eelnenud nelja kuu keskmise kuusissetuleku alusel ning millest on maha arvatud maksud ja sundkindlustuse maksed ja seadusest tulenevate ülalpidamiskohustuste täitmiseks ettenähtud summa, samuti mõistlikud kulud eluasemele ja transpordile;
- 2) menetlusabi taotleja saab menetsuskulud kanda oma olemasoleva ja suuremate raskusteta müüdava vara arvel, millele saab seaduse kohaselt pöörata sissenõude;
- 3) menetlus on seotud menetlusabi taotleja majandus- või kutsetegevusega ega puuduta tema majandus- või kutsetegevusega mitteseotud õigusi.

⁵ TsMS § 186 lg 1 sätestab, et taotleja majanduslikku seisundit hinnates arvestatakse tema vara ja sissetulekut ning temaga koos elavate perekonnaliikmete vara ja nende sissetulekuid, tema ülalpidamisel olevate isikute arvu, eluasemele tehtavaid mõistlikke kulutusi ning muid tähendust omavaid asjaolusid.

14. oktoobri 2010. a lahendis **tsiviilasjas nr 3-2-1-111-09** on Riigikohus lisaks eelmainitule märkinud, et isiku igakuiseid makseid pankadele krediitkaartide kasutamise eest, samuti kohustust tasuda riigilõivu teises tsiviilasjas, advokaadikuludid ning kriminaalasja menetluskuludid ei saa käsitada tähendust omavate asjaoludena TsMS § 186 lg 1 mõttes.

Pankrotivõlgnikele menetlusabi andmise kohta on Riigikohus 9. aprilli 2008. a lahendis **tsiviilasjas nr 3-2-1-18-08** leidnud, et **eeldatakse, et varalist huvi omav isik saab menetluskuludid kanda**. Analoogset on leitud ka Riigikohtu 3. veebruari 2008. a lahendis **tsiviilasjas nr 3-2-1-140-07** – pankrotivõlgnikule on võimalik menetlusabi anda vaid juhul, kui kuludid ei saa või ei ole põhjendatud katta pankrotivarast ning ei saa eeldada, et kulud kannaksid asja vastu varalist huvi omavad isikud, eelkõige pankrotivõlausaldajad.

Riigikohus on 14. juuni 2010. a määruses **tsiviilasjas nr 3-2-1-56-10** märkinud, et *TsMS § 190 lg-s 7 ei sätestata ammendavat loetelu mõjuvatest põhjustest, mille esinemisel võib kohus ette näha kulude riigituludesse tasumise hilisema tähtpäeva või osadena tasumise kohtu määratud tähtaja jooksul või vabastada isiku menetluskulude riigituludesse tasumise kohustusest. Sättes nimetatud hinnangu andmine on kohtu diskretsiooniotsus.*

Riigi õigusabi andmise kohta on Riigikohus samuti teinud mitmeid lahendeid. Riigikohus on 3. märtsi 2009. a lahendis **tsiviilasjas nr 3-2-1-153-08** märkinud, et kooskõlas TsMS § 219 lg-ga 5⁶ ei kontrolli kohus lapse huvide kaitseks esindaja määramise korral täiendavalt riigi õigusabi saamise eeldusi.

Riigikohus on 11. märtsi 2008. a lahendis **tsiviilasjas nr 3-2-1-7-08** leidnud, et **kohtul on suurem põhjendamiskohustus juhul, kui ta keeldub riigi õigusabi andmisest, sest vastasel korral võib see viia RÕS §-des 2 ja 6 sätestatud õiguse põhjendamatu piiramisele**. Samas lahendis leidis kohus, et **juhul kui menetlusosalisel puudub juriidiline haridus, tuleb eeldada, et isikul ei ole vajalikke teadmisi ja kogemusi oma õiguste kaitsmiseks**. RÕS § 7 lg 1 p 1 kohaldamisel tuleb arvestada ka vaidluse ja kohtumenetluse keerukust. Vaidlustes, mis on õigusnormidega taotluslikult kujundatud selliseks, et igäüks oleks võimeline oma õigusi kohtumenetluses isiklikult kaitsma, ei vaja menetlusosaline juriidilise haridusega esindajat.

Riigikohus on 8. detsembri 2008. a lahendis **tsiviilasjas nr 3-2-1-123-08** leidnud, et RÕS § 17 ning TsMS § 184 lg 4 tagavad küll riigi õigusabi jätkuvuse, kuid annavad samal ajal kohtule igas menetlusstaadiumis võimaluse kontrollida, kas menetlusabi andmise majanduslikud eeldused on täidetud. Avaldaja majandusliku suutlikkuse üle otsustamisel ei tule arvestada tema majanduslikku seisukorda eelnevas astmes toimunud menetluses.

Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegium on 7. juuli 2009. a otsuses **asjas nr 3-4-1-6-09** leidnud, et riigilõiv piirab üldist põhiõigust tõhusale õiguskaitsele ja ausale õigusemõistmisele seda intensiivsemalt, mida suurem ta on. **Kui riigilõivu suurus ei võimalda inimesel, kel pole õigust saada riigilt menetlusabi, oma õigusi kohtus tõhusalt realiseerida, on tegu ebaproportsionaalse ja seega põhiseadusvastase riigilõivuga.**

4. Euroopa Inimõiguste Kohtu praktika

Mitmeid menetlusabi puudutavaid kaasuseid on analüüsinud ka Euroopa Inimõiguste Kohus (EIK), mis on mitmes otsuses märkinud, et menetlusabi mitteandmine võib mõnel juhul olla isiku kohtusse pöördumise takistuseks (st isikute põhiõiguste piiranguks). Allpool on toodud EIK praktikast mõned näited, millest võib näha, millistel juhtudel võib menetlusabi andmata jätmise rikkuda põhiõigusi ning millistel juhtudel mitte.

⁶ TsMS § 219 lg 5 kolmas lause sätestab, et advokaadi määramisel ei kontrolli kohus täiendavalt riigi õigusabi saamise eeldusi.

EIK 19. juuni 2001. a otsuses **asjas nr 28249/95 Kreuz vs. Poola** esitas H. Kreuz 1994. aastal kohtusse kaebuse Plocki linnavalitsuse vastu, kuna leidis, et linnavalitsus jättis õigusvastaselt andmata haldusakti, mille alusel pidi ta kohaliku omavalitsuse territooriumile ehitama autopesula. Viimase riigisisese kohtulahendi kohaselt pidi H. Kreuz ligikaudu 5 000 000 000 Poola zloti suuruse kahjunõude esitamiseks tasuma riigilõivu 200 000 000 Poola zlotti. H. Kreuz taotles Poola tsiviilkoodeksi art 113 lg 1 alusel riigivõivust vabastamist. Ta põhjendas riigilõivust vabastamise vajadust asjaoluga, et ta on töötu ning tema omandisse kulub ainult korter Viinis, auto Peugeot 405D ja aktsiad väärtusega 300 000 000 Poola zlotti, millelt ta ei teeni sissetulekut. Riigisisene kohus vabastas H. Kreuzi osaliselt riigilõivu tasumisest, nõudes lõivu 100 000 000 Poola zlotti (see oli riigisisese kohtu väitel lahendi tegemise ajal Poolas keskmine netopalk). Isik leidis, et nõutav riigilõiv on ülemäärane ja ebaproportsionaalselt suur, mis rikub tema konventsiooni art 6 lg-s 1 sätestatud kohtusse pöördumise õigust (p 34).

EIK leidis, et õigus õiglasele ja avalikule asja arutamisele mõistliku aja jooksul ning sõltumatus ja erapooletus seaduse alusel moodustatud õigusemõistmise volitustega institutsioonis muutub sisutuks, kui kohtuasja üldse ei alustata ega arutata. Ligipääs kohtule on oluline seaduslikkuse põhimõtte elluviimiseks (p 52). Kohtusse pöördumise õigus ei ole absoluutne ning lepinguosalisel riigil on õigus seda valdkonda reguleerida. **Siiski ei tohi riigisisemed meetmed olla niisugused, mis kahjustaksid kohtusse pöördumise õiguse olemust** (p-d 53–54). **Kohtusse pöördumise piirang peab olema proportsionaalne** (p 55), sest konventsiooniga tagatud õigused peavad olema praktilised ja efektiivsed, mitte teoreetilised ja illusoorised (p 57). Kahjunõude suurusega seotud riigilõivu tasumise kohustuse sätestamine kohtusse pöördumise eeldusena ei ole iseenesest vastuolus konventsiooni art 6 lg-ga 1 (p 60). Asjakohatu on riigisiseste kohtute ja riigi seisukoht, et äritegevusega seotud isik oleks pidanud arvestama kohtukulude tekkimisega (p 62). EIK leidis, et asjas Kreuz vs. Poola ei suutnud riik saavutada tasakaalu, kaaludes avalikku huvi riigilõivu tasumise vastu ja isiku huvi pöörduda kohtusse. EIK leidis, et H. Kreuzilt nõutud riigilõiv oli ülemäärane, mis viis omakorda olukorrani, et asja ei arutatud riigisiseses kohtus (p 66). Eelnevale tuginedes leidis EIK, et **kaebajalt nõutava riigilõivuga piirati ebaproportsionaalselt isiku õigust pöörduda kohtusse, mistõttu riik rikkus konventsiooni art 6 lg-t 1** (p 67).

Teises lahendis on EIK jõudnud aga vastupidisele järeldusele. EIK 19. jaanuari 2010. a otsuses **asjas nr 1783/04 Felix Blau sp. z o.o. vs. Poola** oli äriühing seotud mitmete kohtuvaidlustega ning konkreetsetes asjas oli vaidlus äriühingu 89 316 240 Poola zloti (ligikaudu 22 000 000 euro) suuruses nõudes teise juriidilise isiku vastu. Äriühing taotles riigisisest kohtult riigilõivust vabastamist. 12. märtsil 2002 rahuldab esimese astme kohus taotluse osaliselt, leides, et äriühing peab maksma riigilõivu 50 000 Poola zlotti (12 000 eurot) (s.o Poolas 0,055% hagihinnast, tavalise 5% asemel). Kohus jõudis seisukohale, et äriühing peab maksma nimetatud summa, analüüsides äriühingu sissetulekut ja majanduslikku seisut. Äriühing aga taotles riigilõivu tasumisest täielikku vabastamist ning esitas kaebuse EIK-sse.

EIK tuvastas, et äriühingu põhitegevuseks oli tegeleda võlgadega, mis on tsiviilkohtus sissenõutavad, mistõttu tsiviilvaidlustes osalemine oli äriühingu jaoks tavapärane tegevus. Seetõttu sõltus äriühingu sissetulek ja majanduslik seis otseselt tsiviilvaidluste tulemustest (p 36). EIK leidis, et kui äriühing esitab nõude, mis on ligikaudu 90 000 000 Poola zlotti, siis on mõistlik oodata, et isik teadvustab kohustust maksta nõutavat riigilõivu. Riigisisemed kohtud vabastasid äriühingu riigilõivu tasumisest osaliselt. Sellest hoolimata ootas äriühing ebarealistlikult, et ta vabastatakse riigilõivu tasumisest täielikult (p 37 viimane lause). EIK juhtis tähelepanu, et apellatsioonkaebust esitades ei põhjendanud äriühing, kuidas on tema majanduslik olukord muutunud võrreldes ajaga, mil ta esitas hagi esimese astme kohtusse. EIK nõustus riigi vastuväitega, et **äriühing oleks pidanud arvestama riigilõivu tasumisega kui paratamatu osaga oma majandustegevuse kuludest** (p 38). EIK järeldas, et konventsiooni art 6 lg-t 1 ei ole rikutud (p 40).

Riigi õigusabi andmist käsitles EIK 9. oktoobri 1979. a otsuses asjas **Airey vs. Iirimaa**. Kaebaja ei suutnud leida endale advokaati, kes oleks nõustunud teda esindama abielusuhete kohtuliku lõpetamise menetluses. Kohus leidis, et teatavatel juhtudel vastab võimalus pöörduda isiklikult ilma advokaadi abita kohtusse art 6 lg 1 nõuetele. Riik ei pea tagama tasuta õigusabi igas tsiviilõigusi käsitlevas vaidluses. Nii kaugeleulatuvate kohustuste olemasolu tunnistamine ei oleks kooskõlas faktiga, et konventsioon ei sisalda õigusabisätteid selliste vaidluste jaoks, sest art 6 lg 3 punkt c käsitleb üksnes kriminaalmenetlust. Olenemata samalaadse klausli puudumisest tsiviilvaidluste puhuks, **võib art 6 lg 1 ometi kohustada riiki tagama advokaadi abi juhul, kui selline abi on kohtusse pöördumiseks hädavajalik kas seetõttu, et eri tüüpi tsiviilvaidluste puhuks on esindaja seadusega kohustuslikus korras ette nähtud, nagu seda on teinud mõned lepinguosalisel riigid, või menetluse või kohtuasja keerukuse tõttu.**

EIK praktikaga menetlusabi andmise kohta tuleks Eesti kohtutel arvestada. Menetlusabi mittaamine võib piirata põhiõigust tõhusale õiguskaitsele ja ausale õigusemõistmisele. Ka Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegium on sarnaselt EIK-ga leidnud, et **kui riigilõivu suurus ei võimalda inimesel, kel pole õigust saada riigilt menetlusabi, oma õigusi kohtus tõhusalt realiseerida, on tegu ebaproportsionaalse ja seega põhiseadusvastase riigilõivuga.**⁷

5. Maa- ja ringkonnakohtute praktika

5.1 Menetlusabi andmise tingimused ja nende hindamine

5.1.1 Majanduslik seisund ja selle hindamine

Üheks menetlusabi andmise tingimuseks on TsMS § 181 lg 1 p-st 1 tulenevalt, et isik ei suuda oma majandusliku seisundi tõttu menetluskulusid tasuda või suudab neid tasuda üksnes osaliselt või osamaksetena.

Enamasti põhjendatakse kohtumäärustes menetlusabi taotluse rahuldamist isiku majandusliku seisundiga, kavandatava menetluse edukust märgitakse vähem. Üldiselt toodi lahendites välja isiku sissetulekud ja väljaminekud ning nende andmete alusel leiti, et taotlejal ei ole riigilõivu tasumiseks raha. Märgiti näiteks, et hageja ei suuda oma majandusliku seisundi tõttu menetluskulusid tasuda⁸; isik ei ole võimeline riigilõivu tasuma⁹; hagejal puuduvad riigilõivu tasumiseks vahendid¹⁰.

Ka menetlusabi taotluste rahuldamata jätmise või osalise rahuldamise põhjuseks oli isiku majanduslik seisund, mis võimaldab menetluskulusid ise kanda. Mõnel juhul on kohtud leidnud, et menetlusabi taotlus on põhjendamatu, kuna *isiku sissetulek on piisav tasumaks avalduselt riigilõivu*¹¹. Lisaks on kohtud põhjendanud menetlusabi andmata jätmist ka sellega, et isiku majanduslik olukord võimaldab riigilõivu tasuda, nt isikul on pangakontol 20 000 krooni¹². Harju Maakohtu 7. oktoobri 2009. a määruses **tsiviilasjas nr 2-09-25661** on kohus märkinud, et kulusid saab kanda ühisvara arvel.

⁷ Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegiumi 7. juuli 2009. a otsus **haldusasjas nr 3-4-1-6-09**.

⁸ Nt Harju Maakohtu 15. detsembri 2009. a määrus **tsiviilasjas nr 2-09-59925**.

⁹ Tartu Maakohtu 8. novembri 2009. a määrus **tsiviilasjas nr 2-09-33071**.

¹⁰ Harju Maakohtu 8. detsembri 2009. a määrus **tsiviilasjas nr 2-09-33256**.

¹¹ Vt näiteks Harju Maakohtu 5. oktoobri 2009. a määrus **tsiviilasjas nr 2-09-49971** ja Harju Maakohtu 31. detsembri 2009. a määrus **tsiviilasjas nr 2-09-68806** (tühistatud Tallinna Ringkonnakohtu 26. veebruari 2010. a määrusega).

¹² Harju Maakohtu 24. novembri 2009. a määrus **tsiviilasjas nr 2-09-53316**.

Tartu Ringkonnakohus leidis 9. septembri 2009. a määruses **tsiviilasjas nr 2-08-59117**¹³, et *kuna taotleja väljaminekud on sissetulekutest olulisest suuremad ning ta ei ole taotluses selgitanud, millest ta kulutusi katab, siis ei saa eeldada, et TsMS § 181 lg 1 p 1 eeldused on täidetud ja puudub alus taotlejale menetlusabi anda.*

Majandusliku seisundi hindamise juhised on sätestatud TsMS §-s 186. Ka RÕS § 14 sätestab taotleja majandusliku seisundi hindamiseks samad alused.

TsMS § 186 lg 1 kohaselt arvestatakse taotleja majanduslikku seisundit hinnates tema vara ja sissetulekut ning temaga koos elavate perekonnaliikmete vara ja nende sissetulekuid, tema ülalpidamisel olevate isikute arvu, eluasemele tehtavaid mõistlikke kulutusi ning muid tähendust omavaid asjaolusid. TsMS § 186 lg 2 teise lause kohaselt ei arvestata menetlusabi taotlejale kuuluvat ning tema ja temaga koos elavate perekonnaliikmete igapäevakasutuses olevat eluaset ega vajalikke sõiduvahendeid, kui nende arv ja väärtus on õiglaselt suhtes perekonna suuruse, sõiduvajaduse ning sissetulekuga. Sama sätestavad RÕS § 14 lg-d 1 ja 2.

Kohtud on ülal nimetatud sätetega menetlusabi taotluste lahendamisel arvestanud ning on lahendites neile viidanud (vt näiteks Harju Maakohtu 15. septembri 2009. a määrus **tsiviilasjas nr 2-09-27488**¹⁴).

Tartu Ringkonnakohtu menetluses olnud **tsiviilasjas nr 2-09-14763** taotles isik riigilõivu tasumisest vabastamist. Kaasuse asjaolude kohaselt maksis taotleja elukaaslane kulud, mida ei olnud võimalik katta invaliidsuspensionist, ning samuti aitas teda ema. Maakohus jõudis järeldusele, et isik ei ole täielikult maksejõuetu, kuna tema vähesed sissetulekud võimaldavad maksta riigilõivu osaliselt. Ringkonnakohus leidis 2. juuli 2009. a määruses, et rahvastikuregistri päringust nähtuvalt elavad taotleja ja tema elukaaslane erinevates elukohtades. Seega ei ole nad koos elavad perekonnaliikmed TsMS § 186 lg 1 tähenduses ning taotleja elukaaslase vara ja sissetulekuid ei saa arvestada taotleja majandusliku seisundi hindamisel.

Harju Maakohtu 3. septembri 2009. a määruses **tsiviilasjas nr 2-09-33702**¹⁵ on kohus leidnud, et *hageja poolt nimetatud korteriomandid ei ole hageja ega tema perekonnaliikmete elukohaks, kuna hageja on märkinud enda ja tema perekonnaliikmete elukohaks teise aadressi. Seega on tegemist taotlejale kuuluva varaga, millele TsMS § 186 lg 2 kohaselt saab sissenõuet pöörata.*

Otseselt seda, kas igapäevakasutuses olevale eluasemele või sõiduvahendile tehtavad kulutused on mõistlikud, ei ole kohtud hinnanud. Võib-olla oli see tingitud asjaolust, et enamasti olid nimetatud kulutused minimaalsed või jäid mõistlikkuse piiridesse.

Riigikohtu lahendis **tsiviilasjas nr 3-2-1-134-08** on muu hulgas märgitud, et TsMS § 186 lg 1 mõtteks ei ole arvestada majanduslikku seisundit hinnates igasuguseid laenukohustusi, mis hageja endale võtnud on. Maa- ja ringkonnakohtute praktika selles küsimuses ei ole ühene. Määrustes on raskesti jälgitav, kas kohus on muude laenukohustuste olemasolu menetlusabi andmisel hinnanud, kuigi menetlusabi taotluse andmete kohaselt on isiku kanda ka muud laenukohustused (st mitte kulutused eluasemele ja autole). Mõnes lahendis on viidatud TsMS § 186 lg-le 1¹⁶ või Riigikohtu lahendile **tsiviilasjas nr 3-2-1-134-08**, kuid samas ei ole loodud otsest seost Riigikohtu lahendi või seaduses sätestatu ja lahendi teksti vahel.

Tallinna Ringkonnakohtu 9. novembri 2009. a määruses **tsiviilasjas nr 2-07-57260** oli isik oma menetlusabi taotluses märkinud, et tema laenukohustusteks ühes kuus on 1510 krooni 5

¹³ Jõustumise ootel, lõpplahend on jõustunud (seisuga 27.08.2010).

¹⁴ Jõustumise ootel, lõpplahend on jõustunud (seisuga 27.08.2010).

¹⁵ Jõustumise ootel, menetlus lõpetatud kompromissi kinnitamisega, mis on jõustumise ootel (seisuga 27.08.2010).

¹⁶ Nt Tallinna Ringkonnakohtu 19. oktoobri 2009. a määrus **tsiviilasjas nr 2-08-9554**.

sendi suurune laenu tagasimakse ja 1250 krooni + intress krediitkaardilt, kuid jättis kohtule nende kohustuste olemasolu tõendavad dokumendid esitamata. Kaebuse esitaja on menetluse kestel vormistanud veel ühe laenu. Ringkonnakohus viitas Riigikohtu lahendile **tsiviilasjas nr 3-2-1-134-08** ning oli seisukohal, et määruskaebuse esitaja suudab kohe tasuda ekspertiisi tegemise eest tagatisena nõutud summa.

Mõnes lahendis on kohtud majandusliku seisundi hindamisel siiski arvestanud ka muude laenukohustustega. Näiteks Tartu Maakohtu 2. juuli 2009. a määruses **tsiviilasjas nr 2-09-26537** leidis kohus, et TsMS § 181 lg-s 1 sätestatud alused hagejale menetlusabi andmiseks on täidetud: *hageja majanduslikku seisundit, ülalpidamisel olevaid alaealisi lapsi ja kohustusi krediitdiastutuste ees arvestades leidis kohus, et hageja ei ole võimeline riigilõivu summas 3 000 krooni tasuma ei täielikult ega ka osamaksetena.*

TsMS § 186 lg 2 esimese lause (RÕS § 14 lg 2 esimese lause) kohaselt ei arvestata menetlusabi taotlejale kuuluvat vara, millele seaduse kohaselt ei saa sissenõuet pöörata. Läbivaadatud lahendites oli selliseks varaks tavaliselt lapsetoetus. Siiski on läbivaadatud lahendites järgitud nimetatud sätteid ebajärjekindlalt. Pärnu Maakohtu menetluses olnud **tsiviilasjas nr 2-09-44967** soovis isik vabaneda riigilõivu tasumisest abielu lahutamise hagi esitamisel. Kohus märkis 1. oktoobri 2009. a määruses, et Riigikohtu 13. novembri 2006. a lahendi **tsiviilasjas nr 3-2-1-106-06** kohaselt ei saa lapsetoetust taotleja majanduslikku seisundit hinnates arvestada. See tuleneb lapsetoetuse olemusest. Riiklike peretoetuste seaduse § 1 lg 1 kohaselt on seaduse eesmärk tagada lastega peredele laste hooldamise, kasvatamise ja õppimisega seotud kulutuste osaline hüvitamine. Ka Tartu Maakohtu 6. oktoobri 2009. a määruses **tsiviilasjas nr 2-09-4154** on kohus leidnud, et kuivõrd taotleja saab vaid peretoetust, siis pole ta võimeline õigusabiteenuse eest ise tasuma.

Tartu Maakohus on 11. septembri 2009. a määruses **tsiviilasjas nr 2-09-39558**¹⁷ märkinud, et tulenevalt täitemenetluse seadustiku §-st 131 ei saa sissenõuet pöörata mh riiklikele peretoetustele, sotsiaaltoetustele sotsiaalhoolekande seaduse tähenduses ja riiklikule pensionile seaduses sätestatud ulatuses.

Samas teises asjas, kus oli arutlusel abielulahutuse nõudes riigilõivu tasumisest vabastamine, märkis Pärnu Maakohus majandusliku seisundi hindamisel: *arvesse võttes riigilõivu suurust ja asjaolu, et hageja igakuine sissetulek koosneb töötasust ja lapsetoetusest summas 2500 krooni [---]. Kohus vabastas hageja riigilõivu (täismääras 5000 krooni) tasumisest osaliselt, s.o 4900 krooni ulatuses (Pärnu Maakohtu 27. novembri 2009. a määrus **tsiviilasjas nr 2-09-54506**). Seega erinevalt Tartu Maakohtust arvestas Pärnu Maakohus lapsetoetust taotleja majanduslikku seisundit hinnates.*

Üheks menetlusabi taotluse rahuldamata jätmise või osalise rahuldamise põhjuseks oli ka TsMS § 186 lg-s 6 (RÕS § 14 lg 6) sätestatust tulenev – kui taotluse esitaja ei ole kohtu määratud tähtaja jooksul esitanud põhistatud andmeid oma isikliku ja majandusliku seisundi kohta või vastanud esitatud küsimustele või on seda teinud ebapiisavalt, ei määra kohus menetlusabi andmist ulatuses, mida ei ole põhistatud. Nimetatud probleemi on käsitletud Tallinna Ringkonnakohtu 30. detsembri 2009. a määruses **tsiviilasjas nr 2-07-17831**. Isik oli taotlenud riigilõivu tasumisest vabastamist apellatsioonkaebuse esitamisel. Kohus leidis, et *apellandi poolt oma varalise olukorra kohta teatatust võib järeldada tema võimetust riigilõivu täies ulatuses maksta, samas ei ole apellandi poolt kohtule esitatud andmed piisavad, et vabastada ta riigilõivu tasumisest täies ulatuses. Nii ei ole taotleja põhistanud oma väiteid talle kuuluva maatüki rahaks tegemise võimatuse kohta, esitatud ei ole ka piisavaid andmeid taotleja käsutuses olevate rahasummade kohta: **üldsõnaline väide, et nüüdseks on taotlejal raha otsas, ei ole selle usutavuseks piisav, eriti arvestades taotleja***

¹⁷ Jõustumise ootel, hagi on jäetud läbi vaatamata, sest hageja on hagi tagasi võtnud (seisuga 23.07.2010).

igakuulisteks vältimatuteks püsikulutusteks kuluvat rahasummat ja sissetulekute suurust, mis neid kulutusi ei kata.

Kokkuvõtlikult võib läbivaadatud lahendite põhjal öelda, et üldiselt kohtud küll järgivad majandusliku seisundi hindamise nõudeid, kuid esineb ka eksimusi. Näiteks võetakse majandusliku seisundi hindamisel arvesse vara, millele ei saa sissenõuet pöörata, ning mitmel juhul arvestasid kohtud majandusliku seisundi hindamisel ka muude laenukohustustega.

5.1.2 Kavandatava menetluse edukus ja selle hindamine

Teiseks menetlusabi andmise tingimuseks on nõue, et kavandatav menetluses osalemine oleks edukas. Riigi õigusabi andmise juures aga otseselt sellist tingimust sätestatud ei ole. Samas ei anta RÕS § 7 lg 1 p 5 kohaselt riigi õigusabi, kui asjaoludest tulenevalt on taotleja võimalus oma õiguse kaitseks ilmselt vähene. See säte tähendab, et ka riigi õigusabi andmisel siiski hinnatakse asja perspektiivikut.

Menetluse perspektiivikut hindab kohtunik. Edukuse hindamiseks annab kriteeriumid ka TsMS § 181 lg 2, mille kohaselt menetluses osalemise edukust eeldatakse, kui taotlus, mille esitamiseks menetlusabi taotletakse, on õiguslikult veenvalt põhjendatud ja faktiliselt põhjendatud, ning menetluses osalemise edukuse hindamisel arvestatakse ka asja tähendust menetlusabi taotlejale. Sama paragrahvi lõike 3 kohaselt ei anta isikule menetlusabi, kui tema menetluses osalemine on ebamõistlik, eelkõige kui tema taotletu saab saavutada lihtsamalt, kiiremini või odavamalt.

Menetlusabi andmise tingimust, et kavandatav menetluses osalemine oleks edukas, on läbivaadatud lahendites vähe käsitletud. Pigem analüüsiti lahendites taotleja majanduslikku seisundit. Põhjendusel, et kavandatav menetluses osalemine ei ole edukas, on väga vähe menetlusabi taotlusi rahuldamata jäetud. Üldiselt leiti, et nn edukuse kriteerium on täidetud. Menetluse edukust analüüsiti põhjalikult siis, kui kohus leidis, et kavandatav menetlus on edutu.

Menetlusabi taotluse rahuldamisel on kohtud sageli märkinud, et *tõenäoliselt on nõude lahendamine edukas*¹⁸. Teine sagemini kasutatav põhjendus on, et *menetluse edukuse üle ei ole kohtul võimalik sellises menetlusstaadiumis täpsemat hinnangut anda, kuid menetluse algatamiseks on eeldused siiski piisavad*¹⁹. Tartu Maakohtu 9. novembri 2009. a määruses **tsiviilasjas nr 2-09-49108** on kohus märkinud, et *käesolevas menetluse staadiumis ei saa eeldada menetluses osalemise edutust*. Suuremas osas läbivaadatud määrustest viidati TsMS § 181 lg-le 2.

Nagu eespool öeldud, analüüsiti kavandatavat menetluse edukust põhjalikumalt lahendites, kus isiku taotlus jäeti menetluses osalemise edukuse puudumise tõttu rahuldamata. Harju Maakohtu menetluses olnud **tsiviilasjas nr 2-04-2009** oli kostja esitanud riigi õigusabi taotluse. Kohus jättis selle 3. novembri 2009. a määrusega rahuldamata, kuna oli seisukohal, et *hagi asjaoludest nähtuvalt ei ole kostja menetluses osalemine edukas, kuivõrd hagi rahuldamine on tõenäoline*. Hageja leidis, et kostjale korteriomandi kinkinud isik oli tehingu tegemise ajal piiratud teovõimega ning oli esitanud hagi, tuvastamaks, et kostjal on kohustus anda nõusolek tahteavalduse tegemiseks, mille kohaselt kustutatakse kinnistusraamatust kanne kostja omanikuks oleku kohta. Teises kohtuasjas tehtud postuumse kohtupsühhiaatrilise ekspertiisi arvamuse kohaselt oli isik otsusevõimetu. Seetõttu oli kohus seisukohal, et kinkija oli kinkelepingu tegemise ajal piiratud teovõimega isik, kes ei saanud aru sooritatud tehingu tähendusest ja tagajärgedest. Seega on kinkeleping tühine. Eeltoodu alusel oli kohus seisukohal, et *hagi tuleb ilmselt rahuldada ning kostja võimalus oma õiguse kaitseks on*

¹⁸ Vt näiteks Tartu Maakohtu 3. novembri 2009. a määrus **tsiviilasjas nr 2-09-46966**.

¹⁹ Vt näiteks Harju Maakohus 16. novembri 2009. a määrus **tsiviilasjas nr 2-09-37857**.

ilmselt vähene. Kuivõrd kostja menetluses osalemine ei ole edukas, tuleb taotlus riigi õigusabi saamiseks jätta rahuldamata.

Kas ülaltoodud lahendis kohus sisuliselt sundis kostjat hagi tunnistama? Tekib ka küsimus, kas on õige, et kohus lahendab asja sisuliselt menetlusabi andmisel. Nagu eespool toodud lahendis võis näha, uurib kohus menetlusabi andmise taotluse lahendamise raames tõendeid ning hindab poolte väiteid. Seda peaks kohus tegema asja sisuliselt lahendades. Analüüsi autori arvates peaks perspektiivitus olema ilmne, mitte selline, mis eeldab kohtulikku uurimist, hinnangute andmist ja sisulist arutelu.

Sisuliselt samad probleemid on ka järgmises lahendis. Tallinna Ringkonnakohtu menetluses olnud **tsiviilasjas nr 2-09-1724** taotles hageja seadusega ette nähtud riigilõivu tasumisest menetlusabi korras vabastamist. Ringkonnakohus märkis 2. juuli 2009. a määruses, et hagiavaldues tugines hageja asjaoludele, et kostjate kohustuste rikkumine tervishoiuteenuse osutamisel põhjustas hageja alaneja surma, ning sellele, et kostja avaldas hageja alaneja sugulase eraelu puudutavaid andmeid ja pani sellega toime hageja alaneja sugulase isikliku õiguse rikkumise VÕS § 1043 ja § 1045 lg 1 p 4 tähenduses. Viimase võimaliku rikkumise eest seadus hagejale nõudeõigust ei anna. Esimese võimaliku rikkumise osas näeb VÕS § 136 lg 3 ette, et isiku surma põhjustamisest tuleneva kahju hüvitamise kohustuse olemasolu korral võivad ka surma saanu või kahjustatud isiku lähedased isikud nõuda mittevaralise kahju hüvitamist, kui hüvitise maksmist õigustavad erandlikud asjaolud. Selliseid erandlikke asjaolusid ei ole hageja hagi esile toonud. Kuigi nende asjaolude esiletoomine ei ole edasise menetluse käigus välistatud, tuleb kohtul menetlusabi taotluse lahendamisel hinnata hagi võimalikku edukust nendest asjaoludest lähtudes, mida hageja kohtule esitas. Hagilises menetluses on kohus seotud asjaoludega, mille menetlusosalised on kohtule esitanud. Hageja nõuab mittevaralise kahju hüvitamist 5 000 000 krooni suuruses summas. Võimalikud mittevaralise kahju hüvitised on Eesti õigusemõistmise järgi olnud oluliselt väiksemad. Kahju hüvitamise nõude esitamisel peab hageja kohtule esitama asjaolud, mis võimaldavad kohtul haigetavat hüvitist välja mõista. Hageja ei ole esitanud asjaolusid, mille alusel saaks suure tõenäosusega väita, et 5 000 000 krooni suuruse mittevaralise kahju hüvitise hagemine oleks edukas. Kahjuhüvitise saab kohus välja mõista iga konkreetse üksikjuhtumi asjaolusid arvestades, hinnates seejuures seda, kui suur oli kahju konkreetsel juhul. Sündmused, millele hageja hagi tugineb, leidsid aset 2002. ja 2003. aastal. Tsiviilseadustiku üldosa seaduse § 150 lg-st 1 tulenevalt on deliktilise nõude aegumistähtaeg kolm aastat ning aegumistähtaeg hakkab kulgema ajast, mil kahjustatud isik kahjust ja kahju tekitanud isikust teada sai või oleks pidanud teada saama. **Kuigi kohus kohaldab aegumist üksnes kohustatud isiku taotlusel ja praegu ei ole teada, kas mõni kostjatest aegumise kohaldamist taotleb, tuleb vastavate asjaoludega hagi edukuse hindamisel arvestada.**

Ka ülaltoodud lahendis on kohus teinud sisulise lahendi. Analüüsi autori arvates ei tohiks edukuse hindamisel nii kaugele minna.

Tartu Maakohtu 11. septembri 2009. a määruses **tsiviilasjas nr 2-09-39558**²⁰ analüüsis kohus menetlusabi andmist mittevaralise kahju hüvitamise nõudes. Kohus märkis, et tulenevalt võlaõigusseaduse § 134 lg-st 2 on moraalse kahju hüvitamine rahalise kompensatsiooni väljamõistmisega seadusest tulenevalt piiratud. **Hageja on enda õiguste rikkumise ja rikkumise raskuse tõendamiseks esitanud üksnes omapoolsed seletused, mis kohtu hinnangul ei anna piisavat alust eeldada, et hageja nõue mittevaralise kahju rahas hüvitamiseks oleks edukas.** Seetõttu jättis kohus isiku vabastamata riigilõivu maksmisest mittevaraliselt nõudelt. Riigi menetlusabi andmise kohta mittevaralise nõude esitamisel märkis kohus täiendavalt, et näiteks riigi õigusabi seaduse § 7 lg 1 p 6 kohaselt ei ole

²⁰ Jõustumise ootel, hagi on jäetud läbi vaatamata, sest hageja on hagi tagasi võtnud (seisuga 23.07.2010).

seadusandja pidanud põhjendatuks anda riigi õigusabi juhul, kui seda taotletakse mittevaralise kahju hüvitamise nõude esitamiseks ja asja suhtes ei esine tungivat avalikku huvi.

Läbivaadatud lahendite hulgas esines ka mitu määrust, kus oli jäetud rahuldama isiku taotlus vabaneda riigilõivu tasumisest asjades, kus isik nõudis täitemenetluse lõpetamist aegumise tõttu. Nimetatud lahendites jättis kohus isiku taotluse rahuldamata just edukuse väljavaate puudumise tõttu. Tartu Maakohtu menetluses olnud **tsiviilasjas nr 2-09-43303**²¹ esitas isik riigilõivust vabastamise taotluse asjas, milles palus lõpetada täitemenetluse aegumise tõttu. Kohus leidis 7. oktoobri 2009. a määruses, et *TsMS § 181 lg-s 1 sätestatud alused avaldajale menetlusabi andmiseks ei ole täidetud, kuna käesoleval ajal ei ole nõue aegunud, seega ei saa menetluses osalemine olla avaldaja jaoks edukas*. Kohtuasjades, kus taotleti täitemenetluse lõpetamist aegumise tõttu, jätsid kohtud mitmel juhul isiku menetlusabi taotluse eespool välja toodud põhjendustel rahuldamata (vt näiteks Tartu Maakohtu 7. oktoobri 2009. a määrus **tsiviilasjas nr 2-09-43458** ning Tartu Maakohtu 7. septembri 2009. a määrus **tsiviilasjas nr 2-09-40829**²²).

Valdkond, kus kohtud samuti mitmel korral jätsid isiku menetlusabi taotluse rahuldamata menetluse perspektiivivuse tõttu, olid pankrotiavaldused. Tartu Maakohtu **tsiviilasjas nr 2-09-47469** oli füüsiline isik esitanud pankrotiavalduselt riigilõivu tasumisest vabastamise taotluse. Pankrotiavalduse ja menetlusabi taotluse kohaselt on avaldaja 70% invaliidsuspensionär. Pensioni avaldajale vanglas ei maksta, ta on töötu ning tal ei ole vara ja ta ei näe ka tulevikus mingit võimalust saada maksejõuliseks kodanikuks. Avaldaja isikliku konto jääk on 3 krooni ja 85 senti. Kohus leidis 12. oktoobri 2009. a määruses, et *tulemuslikuks pankrotimenetluseks on vajalik vahendite olemasolu vähemalt pankrotimenetluse kulude katteks. Arvestades avaldaja esitatud andmeid majandusliku seisundi kohta, ei ole alust eeldada, et kavandatav menetluses osalemine on edukas. Seetõttu on kohus seisukohal, et menetlusabi taotlus tuleb jätta rahuldamata*. Ka Tartu Ringkonnakohtu 30. detsembri 2009. a määruses **tsiviilasjas nr 2-09-52273** ja Tartu Maakohtu 4. septembri 2009. a määruses **tsiviilasjas nr 2-09-25145**²³ jõudis kohus analoogse lahenduseni.

Kavandatava menetluse edukuse üle otsustamise seisukohast on huvitavad ka järgmised lahendid. Harju Maakohtu menetluses olnud **tsiviilasjas nr 2-08-91586**²⁴ taotles kostja menetlusabi kautsjoni tasumiseks tagaseljaotsuse peale kaja esitamisel. Kohus leidis 21. oktoobri 2009. a määruses, et *taotlus tuleb jätta rahuldamata TsMS § 181 lg 1 p 2 tulenevalt, mille kohaselt menetlusabi taotlejale antakse menetlusabi, kui on piisav alus eeldada, et kavandatav menetluses osalemine on edukas. Seega tuleb kohtul menetlusabi andmisel otsustada, kas menetluse taastamise eeldused on täidetud ning kaja kuulub rahuldamisele. Kohtu hinnangul ei ole kostja põhistanud mõjuvat põhjust, mis oli tagaseljaotsuse tegemise aluseks*.

Samas asjas leidis ringkonnakohus 25. novembri 2009. a määruses, et *TsMS § 181 lg 1 p 2 taolise tõlgendusega ei saa nõustuda. Selles silmas peetud menetluses osalemise edukuse kohta on sama paragrahvi lõikes 2 sätestatud, et seda eeldatakse, kui taotlus, mille esitamiseks menetlusabi taotletakse, on õiguslikult veenvalt põhjendatud ja faktiliselt põhjendatud, kusjuures menetluses osalemise edukuse hindamisel arvestatakse ka asja tähendust menetlusabi taotlejale. Seega ei ole seaduses menetluses osalemise edukuse all peetud silmas seda, et taotlus, mille menetlemiseks menetlusabi vajatakse, kuulub rahuldamisele, nagu maakohus on seda mõistnud. Kaja lahendamata ei saa kohus otsustada kaja sisulise põhjendatuse üle. Arvestades ka TsMS §-s 235 sätestatud põhistamise mõistet, mille kohaselt väite põhistamine on kohtule väite põhjendamine selliselt, et põhjenduse*

²¹ Tartu Ringkonnakohus keeldus 8. veebruari 2010. a määrusega määruskaebust menetlusse võtmast.

²² Jõustumise ootel, avaldus jäetud menetlusse võtmata, kuna isik ei ole tasunud riigilõivu (seisuga 27.08.2010).

²³ Jõustumise ootel, lõpplahend on tehtud (seisuga 23.07.2010).

²⁴ Tühistatud Tallinna Ringkonnakohtu 25. novembri 2009. a määrusega, ringkonnakohtu määrus on jõustunud.

õigusust eeldades saab kohus lugeda väite usutavaks, tuleb kohtul TsMS § 181 lg. 1 punkti 2 tähenduses hinnata vaidlusaluses asjas seda, kas kostja on kajastanud usutavalt esitanud faktilised andmed selle kohta, millega seoses ta menetluse taastamist taotleb, ja kas ta on oma taotlust põhjendanud. Seejuures tuleb arvesse võtta ka seda, milline on vaidlusaluse asja tähtsus kostjale ehk millisel määral mõjutab see kostja õigusi ja huve [---] hagi puhul, millega füüsiliselt isikult nõutakse pea 800.000 krooni väljamõistmist, on eelduslikult selle isiku õigustele ja huvidele oluline mõju. Kui TsMS § 181 lg. 1 p. 2 tõlgendada nii, nagu maakohus seda tegi, siis lahendaks kohus menetlusabi andmise üle otsustamisel kaja sisuliselt olenemata kautsjoni maksmisest, see oleks aga vastuolus TsMS § 149 lõikega 3. [---] Seega ei peaks kaja esitaja samaaegse menetlusabi taotluse esitamise korral kandma kautsjoni tasumisega seotud riski olenemata sellest, kas temale menetlusabi andmiseks on seaduses sätestatud aluseid.

Kui isiku taotlust ei rahuldada alusel, et kavandatav menetlus, ei ole edukas, tuleks seda kindlasti põhjendada. Ei piisa ainult märkimisest, et menetluses osalemine ei ole edukas. (Vt näiteks Tartu Ringkonnakohtu 19. novembri 2009. a määrust **tsiviilasjas nr 2-09-16578**. Nimetatud lahendis märkis kohus, et tulenevalt vaidluse sisust ja kostja vastuväidetest esineb alus keelduda menetlusabi andmiseks TsMS § 181 lg 1 p 2 alusel, kuna ei ole piisavat alust eeldada, et taotleja kavandatav menetluses osalemine on edukas.)

Näiteks Harju Maakohtu 3. novembri 2009. a määrusega **tsiviilasjas nr 2-04-2009** jättis kohus riigi õigusabi taotluse rahuldamata, kuna oli seisukohal, et käesoleva hagi asjaoludest nähtuvalt ei ole kostja menetluses osalemine edukas, kuivõrd hagi rahuldamine on tõenäoline.

Teema lõpetuseks peab märkima, et seaduses ei ole peetud menetluses osalemise edukuse all silmas seda, et taotlus, mille menetlemiseks menetlusabi vajatakse, tuleks rahuldada. Menetlusabi taotluse rahuldamata jätmisel kaebuse perspektiivituse tõttu ei tohiks kohus teha sisulist otsust. Kui isiku taotlust kavandatava menetluse edukuse puudumise tõttu ei rahuldada, tuleks seda kindlasti põhjendada.

5.2 Menetlusabi andmise piirangud ja riigi õigusabi andmisest keeldumise alused

Menetlusabi andmise piirangud tulenevad TsMS §-st 182. Riigi õigusabi andmisest keeldumise alused on sätestatud ka RÕS §-s 7. Mõnes osas need sätted kattuvad. Üldiselt on kohtud arvestanud menetlusabi andmise piirangutega ning need ka lahendites korrektselt välja toonud.

TsMS § 182 lg 2 p 1 kohaselt ei anta füüsilisele isikule menetlusabi, kui menetluskulud ei ületa eeldatavasti menetlusabi taotleja kahekordset keskmist ühe kuu sissetulekut, mis on arvutatud taotluse esitamisele eelnenud nelja kuu keskmise kuusissetuleku alusel ning millest on maha arvatud maksud ja sundkindlustuse maksed ja seadusest tulenevate ülalpidamiskohustuste täitmiseks ettenähtud summa, samuti mõistlikud kulud eluasemele ja transpordile (sama sätestab ka RÕS § 7 lg 1 p 4 riigi õigusabi kohta).

Nimetatud sätet on kohtud menetlusabi taotluste lahendamisel üsna sageli kohaldanud. Tihti on selle piirangu rikkumine ka aluseks, et jätta menetlusabi taotlus rahuldamata. Näiteks Harju Maakohus on 29. detsembri 2009. a määruses **tsiviilasjas nr 2-09-62495** leidnud, et hagiavalduse esitamisel on hageja tasunud riigilõivu 250 krooni, riigilõiv määruskaebuse esitamisel on 400 krooni, mis ei ületa taotleja kahekordset keskmist ühe kuu sissetulekut, millest on maha arvatud TsMS § 182 lg 2 p-s 1 sätestatud summad. Kohus leidis, et hageja riigilõivu tasumisest vabastamise taotlus tuleb jätta eeltoodust tulenevalt rahuldamata. Leidus veel mitmeid selliseid lahendeid, kus kohus jättis menetlusabi taotluse nimetatud alusel

rahuldamata (nt Harju Maakohtu 8. oktoobri 2009. a määrus **tsiviilasjas nr 2-09-37015** ja Harju Maakohtu 31. detsembri 2009. a määrus **tsiviilasjas nr 2-09-68806**²⁵).

TsMS § 182 lg 2 p 2 kohaselt ei anta füüsilisele isikule menetlusabi, kui menetlusabi taotleja saab menetsuskulud kanda oma olemasoleva ja suuremate raskusteta müüdava vara arvel, millele saab seaduse kohaselt pöörata sissenõude (analoogset sätestab riigi õigusabi kohta ka RÕS § 7 lg 1 p 3). Harju Maakohtu menetluses olnud **tsiviilasjas nr 2-08-2371**, milles vaieldi ühisvara jagamise üle, taotles kostja menetlusabi, kandmaks Saksamaal asuvate varade väärtuse kindlaksmääramise ekspertiisi tasu. Kostja soovis kanda menetsuskulud võrdsete maksetena ühe aasta jooksul alates asjas tehtava abikaasade vara jaotamist puudutava lahendi jõustumisest. Kohus leidis 16. oktoobri 2009. a määruses, et kostja taotlus ei ole põhjendatud ja menetlusabi taotlus tuleb jätta rahuldamata TsMS § 182 lg 2 alusel, kuna kostja saab menetsuskulud kanda oma olemasoleva ja suuremate raskusteta müüdava vara arvel, millele saab seaduse kohaselt pöörata sissenõude. Selliseks müüdavaks varaks olid isiku aktsiad.

Harju Maakohus jõudis **tsiviilasjas nr 2-09-51281** mõnevõrra teistsugusele järeldusele. Isik taotles riigilõivust vabastamist mittevaralise kahju hüvitamise nõude esitamisel. Kohus rahaldas 16. oktoobri 2009. a määrusega isiku taotluse täielikult ning märkis seejuures: *Taotleja on sotsiaalabi õigustatud subjekt. Taotleja kinnisvara realiseerimine majanduslanguse tingimustes ei saa toimuda raskusteta. Vara võõrandamise võimalikkusega seonduv ei või saada takistuseks kohtusse pöördumise õiguse realiseerimisel.*

TsMS § 182 lg 2 p 3 kohaselt ei anta füüsilisele isikule menetlusabi, kui menetlus on seotud menetlusabi taotleja majandus- või kutsetegevusega ega puuduta tema majandus- või kutsetegevusega mitteseotud õigusi (RÕS-is analoogne säte § 7 lg 1 p 7). Harju Maakohtu menetluses olnud **tsiviilasjas nr 2-09-62749** esitas isik taotluse, milles palus ennast vabastada riigilõivu tasumisest võla- ja viivisenõude esitamisel. Kohus aga leidis 1. detsembri 2009. a määruses, et *kuivõrd antud juhul taotleb hageja menetlusabi seoses enda majandus- või kutsetegevusega ning menetlus ei puuduta hageja majandus- kutsetegevusega mitteseotud õigusi, tuleb menetlusabi taotlus jätta rahuldamata.*

Tallinna Ringkonnakohtu menetletud **tsiviilasja nr 2-07-51851** asjaolude kohaselt taotlesid osahing ja tema seaduslik esindaja (füüsiline isik) menetlusabi riigilõivu tasumisest vabastamiseks. Ringkonnakohus jõudis 16. novembri 2009. a määruses seisukohale, et isikute menetlusabi taotlust riigilõivu tasumisest vabastamiseks või riigilõivu osamaksetena tasumiseks ei ole võimalik rahuldada. Füüsilisele isikule ei saa anda menetlusabi, kuna TsMS § 182 lg 2 p 3 kohaselt ei anta menetlusabi, kui menetlus on seotud menetlusabi taotleja majandus- või kutsetegevusega ega puuduta tema majandus- või kutsetegevusega mitteseotud õigusi. Füüsiline isik on osahinguga seaduslik esindaja.

Nimetatud lahendites ei olnud põhjendatud, miks kohus on leidnud, et tegemist on majandus- või kutsetegevusega. Nagu eespool märgitud, on Riigikohus leidnud, et ainuüksi juhatuse liikmena tegutsemine ei ole käsitatav isiku majandus- või kutsetegevusena TsMS § 182 lg 2 p 3 mõttes.²⁶

Riigi õigusabi andmisest võib lisaks eespool nimetatule keelduda veel teistel juhtudel, mis on välja toodud RÕS § 7 lg-s 1. Läbivaadatud lahendites märgiti menetlusabi andmisest keeldumise alustena veel RÕS § 7 lg 1 p 1, mille kohaselt riigi õigusabi ei anta, kui isik on ise võimeline kaitsma oma õigusi; RÕS § 7 lg 1 p 5, mille kohaselt riigi õigusabi ei anta, kui asjaoludest tulenevalt on taotleja võimalus oma õiguse kaitseks ilmselt vähene; RÕS § 7 lg 1 p 12, mille kohaselt riigi õigusabi ei anta, kui isik taotleb seda mittevaralise kahju hüvitamise nõude esitamiseks ja taotlejale asjast võimalik tulenev kasu on ebamõistlikult väike, võrreldes

²⁵ Tühistatud Tallinna Ringkonnakohtu 26. veebruari 2010. a määrusega.

²⁶ Riigikohtu 19. märtsi 2008. a lahend tsiviilasjas nr 3-2-1-9-08.

riigi eeldatavate kuludega õigusabile. Allpool on välja toodud ka näited nende aluste kasutamise kohta praktikas.

Riigi õigusabi ei anta juhtudel, kui isik on ise võimeline kaitsma oma õigusi (RÕS § 7 lg 1 p 1). Viru Maakohtu menetluses olnud **tsiviilasjas nr 2-09-29781** taotles isik riigi õigusabi, et palgata endale esindaja kahjuhüvitise nõudes. Hagimenetluses olid pooled kokku leppinud kompromissi sõlmimise. 7. oktoobri 2009. a määruses leidis kohus, et *hageja on võimeline ise kaitsma oma huviseid. Kostja poolt esitatud kompromisslepingu projektist nähtub, et kostja tunnustab võlga täielikult ja on nõus võlgnevuse tasumisega. Kostja on isiklikult pöördunud hageja poole kompromissi sõlmimiseks. Seega ei eelda see protsess erilist keerukust ja mahukust, mis nõuaks advokaadi abi.*

Harju Maakohtu menetluses olnud **tsiviilasjas nr 2-09-53191** taotles hageja riigi õigusabi, et palgata endale esindaja elatise ning lahutamise ja ühisvara jagamise nõudes. Kohus leidis 15. detsembri 2009. a määruses, et *käesolevas tsiviilasjas on tegemist vaidlusega elatise üle, milles osalemine eeldab eelkõige omaenda eluliste asjaolude esiletoomist (pere sissetulek, laste vajaduste loetelu). Kohus leiab, et antud asjas tuleb eeldada, et hageja on võimeline ise oma õigusi kaitsma. Ühisvara jagamise nõude menetluses võivad hageja õigused jääda kohtueelses menetluses ja kohtumenetluses advokaadi abita kaitseta ning talle tuleb anda riigi õigusabi RÕS-s ettenähtud alustel.* Pärnu Maakohtu 16. novembri 2009. a määruses **tsiviilasjas nr 2-08-17548** leidis kohus, et *tulenevalt asja olemusest (tegemist on laste huvides esitatud elatise nõudega) [---] peab kohus põhjendatult Riigi õigusabiseaduse § 15 lg 5 ja § 8 p 1 alusel määrata isikule tema majanduslikust seisundist tulenevalt õigusabi andmine hilisema kohustusega hüvitada riigi õigusabi tasu ja riigi õigusabi kulud.*

Seega ei ole kohtute seisukohad ühtsed, millal isik on võimeline oma õigusi kaitsma. Laste elatise nõue võiks olla selline, kus isikule tuleks muude eelduste olemasolul riigi õigusabi anda. Elatist nõuab isik siiski oma lastele, kelle huviseid peab kindlasti silmas pidama.

RÕS § 7 lg 1 p 5 kohaselt ei anta riigi õigusabi, kui asjaoludest tulenevalt on taotleja võimalus oma õiguse kaitseks ilmselt vähene. See punkt on analoogne menetlusabi juures kavandatava menetluses osalemise edukuse puudumise nõudega. Näiteks Harju Maakohtu 3. novembri 2009. a määrusega **tsiviilasjas nr 2-04-2009** jättis kohus riigi õigusabi taotluse rahuldamata, kuna oli seisukohal, et *käesoleva hagi asjaoludest nähtuvalt ei ole kostja menetluses osalemine edukas, kuivõrd hagi rahuldamine on tõenäoline.*

Riigi õigusabi ei saa anda isikule ka siis, kui isik taotleb seda mittevaralise kahju hüvitamise nõude esitamiseks (RÕS § 7 lg 1 p 6). Pärnu Maakohtu 14. detsembri 2009. a määruses **tsiviilasjas nr 2-09-59421**²⁷ leidis kohus, et **moraalse kahju hüvitamise nõude esitamiseks ei võimalda seadus anda riigi õigusabi.**

Üheks riigi õigusabi andmisest keeldumise aluseks on, et taotlejale asjast tulenev võimalik kasu on ebamõistlikult väike, võrreldes riigi eeldatavate kuludega õigusabile (RÕS § 7 lg 1 p 12). Harju Maakohtu menetletud **tsiviilasjas nr 2-09-23631** taotles isik riigi õigusabi täitemenetluse lõpetamise menetluses. Taotleja soovis riigi õigusabi, väites, et tal puuduvad võimalused, et ümber kasvatada kohtutäiturit ja õpetada teda tegema toiminguid õiguspäraselt. Kohus leidis 20. novembri 2009. a määruses, et sellisel eesmärgil ei saa taotlejale riigi õigusabi määrata ning riigi õigusabi ei anta, kui taotleja on ise võimeline kaitsma oma õigusi (RÕS § 7 lg 1 p 1). Lisaks leidis kohus, et taotluses märgitud eesmärgil riigi õigusabi määramise korral on taotlejale asjast tulenev võimalik kasu ebamõistlikult väike, võrreldes riigi eeldatavate kuludega õigusabile (RÕS § 7 lg 1 p 12).

Läbivaadatud lahendites on kohtud arvestanud menetlusabi andmise piirangutega ning neid üldiselt ka õigesti kohaldanud. Peab siiski märkima, et vara võõrandamise võimalikkusega

²⁷ Tallinna Ringkonnakohus jättis Maakohtu määruse 25. mai 2010. a määrusega muutmata.

seonduv ei või saada takistuseks kohtusse pöördumise õiguse realiseerimisel. Lisaks tuleks kahtluse korral, et menetlus on seotud isiku majandus- või kutsetegevusega, põhjendada, miks kohus on leidnud, et tegemist on majandus- või kutsetegevusega. Riigi õigusabi andmise otsustamisel tuleb küll hinnata, kas isik on võimeline oma huve ise kaitsma, kuid analüüsi autori arvates ei tohiks sealjuures isiku taotlust liiga kergekäeliselt rahuldamata jätta.

5.3 Menetlusabi andmise võimalused

5.3.1 Riigilõivu tasumisest vabastamine

Menetlusabi andmise lahendite hulgas oli kõige enam riigilõivu tasumisest vabastamise taotlusi puudutavaid lahendeid. Läbivaadatud lahenditest, mis puudutasid riigilõivust vabastamise taotlusi, vabastas kohus isiku riigilõivu tasumisest täielikult ligikaudu 35%-l juhtudest, osaliselt ja/või osamaksetena vabastati ligikaudu 37%-l juhtudest ning täielikult jäeti vabastamata ligikaudu 28%-l juhtudest.

5.3.1.1 Riigilõivu tasumisest täielik vabastamine

Kõige enam põhjendasid kohtud riigilõivu tasumisest täielikku vabastamist hageja majandusliku olukorraga. Läbivaadatud kohtulahendite põhjal võib öelda, et enamasti on isik, kes täielikult vabastatakse riigilõivu tasumisest, töötu või isiku töötasu on minimaalne või isik on kinnipeetav. Tihti on menetlusabi taotlejatel ülalpeetav(ad) (tavaliselt lapsed). Pärast püsikulutuste tasumist ei jää taotlejal riigilõivu tasumiseks raha.

Kohtuotsuse sisulises osas kohtud menetlusabi taotluse täielikku rahuldamist üldjuhul pikemalt ei põhjenda. Üldiselt nenditakse, et taotlejal ei ole riigilõivu tasumiseks raha, ning leitakse näiteks, et hageja ei suuda oma majandusliku seisundi tõttu menetskuluseid tasuda. Kavandatava menetsluses osalemise edukuse kohta on kohtud märkinud, et kohtul on piisav alus eeldada, et menetsluses osalemine on edukas.

Esines ka teistsuguseid põhjendusi. Tartu Maakohtu menetsluses olnud **tsiviilasjas nr 2-09-37315** esitas isik taotluse, milles palus ennast vabastada kohtutäituri taandamise kohta tehtud määruse peale esitatud määruskaebuselt riigilõivu tasumise kohustusest. Kohus leidis 22. oktoobri 2009. a määruses, et avaldaja ei suuda oma majandusliku seisundi tõttu riigilõivu tasuda. Lisaks võttis kohus arvesse järgmist: *vaidlusalune täitemenetslus on kestnud väga pikka aega. Võlgnikul peab olema võimalus kontrollida täitemenetsluse läbiviimise erapooletust.* Võrdlusena märkis kohus, et *kohtumenetsluses kohtuniku taandamise avalduse esitamisel riigilõivu tasuda ei tule.*

Mõnel juhul oli käsitletud seda, kas hagi on esitatud pahatahtlikult (vt näiteks Harju Maakohtu 10. novembri 2009. a määrus **tsiviilasjas nr 2-09-44045**), see ilmselt on jäänuk sellest, kui kehtis veel TsMS § 181 lg 1 p 3 menetsluses osalemise pahatahtlikkuse kohta.

5.3.1.2 Riigilõivu tasumine osamaksetena ja/või tasumisest osaline vabastamine

Osalist vabastamist ning osamaksetena tasumist on käsitletud koos, kuna kohtud kohaldavad nimetatud võimalusi sageli koos ning neid oleks seetõttu raske eristada.

Enamasti olid taotlused esitatud riigilõivu tasumisest täielikult vabastamiseks. Siiski esines ka taotlusi osaliseks vabastamiseks või osamaksetena tasumiseks. Läbivaadatud lahendite põhjal võib öelda, et kohtud on lahendanud neid taotlusi kooskõlas Riigikohtu seisukohaga, mille kohaselt isegi juhul, kui taotlus on esitatud riigilõivu tasumisest täielikuks vabastamiseks, on kohtutel kohustus kontrollida, kas taotleja majanduslik seisund võimaldab riigilõivu tasuda

osaliselt ning on võimalik kohaldada TsMS § 180 lg 1 p 1 ja 2 koostoimes, rahuldades taotluse osaliselt, ja määrata riigilõivu tasumine osamaksetena.²⁸

Mõnes asjas palus isik ise osalist vabastamist, nt oli juba tasunud osa riigilõivust ning palus ülejäänud osast vabastamist, kohtud enamasti ka rahuldasiid sellise taotluse täielikult. Näiteks Harju Maakohtu menetletud **tsiviilasjas nr 2-09-60727** palus isik vabastada ennast abielu lahutamise nõudes riigilõivu tasumisest 4000 krooni ulatuses, ülejäänud 1000 krooni nõustus isik tasuma. 11. detsembri 2009. a määrusega samas asjas rahuldasi kohus isiku taotluse.

Suuremal osal juhtudest on menetlusabi taotluse osalise rahuldamise põhjuseks asjaolu, et isiku majanduslik seisund ei ole nii halb, et võimaldada täielikult riigilõivu tasumisest vabastamist hagiavalduse esitamisel. Seejärel on kohus hinnanud, kui suures ulatuses ja kuidas isik suudaks neid kulusid tasuda. Näiteks Tartu Maakohtu 22. detsembri 2009. a määruses **tsiviilasjas nr 2-09-55002**²⁹ leidis kohus, et *500 krooni ulatuses riigilõivu tasumise kohustus ei takista hagejal oma õiguste kaitseks kohtusse pöördumist.*

Sageli on kohtud põhjendanud taotluse osalist rahuldamist taotleja püsiva kuusissetulekuga. Harju Maakohtu 12. oktoobri 2009. a määruses **tsiviilasjas nr 2-09-50339** ja 26. oktoobri 2009. a määruses **tsiviilasjas nr 2-09-54413** leidis kohus, et kuivõrd hageja on isik, kellel on püsiv kuusissetulek, ei pea kohus hageja täielikult riigilõivu tasumisest vabastamist põhjendatuks.

Menetluse kavandatavat edukust ei ole kohtud neis lahendites üldiselt analüüsinud, piirduakse märkimisega, et kavandatav menetlus võib olla edukas (vt näiteks Tartu Maakohtu 20. oktoobri 2009. a määrus **tsiviilasjas nr 2-08-80119**³⁰).

Lisaks on kohus mõnel juhul põhjendavas osas märkinud ühe riigilõivust vabastamata jätmise argumentina ka seda, et isikud pole proovinud asja lahendada kohtuväliselt. Harju Maakohtu 16. detsembri 2009. a määrusega **tsiviilasjas nr 2-09-62300**³¹ leidis kohus, et isik peab tasuma riigilõivu osaliselt 3000 krooni osade kaupa 500-krooniste maksetega kuus kuni selle summa tasumiseni, kuna isik ei ole varatu, sest talle kuulub osa ühisvarast. Riigilõiv oli nimetatud asjas 55 000 krooni. Kohus märkis, et *riigilõivul on muu hulgas ka nõuete esitamisel kaalutlemisele suunav iseloom. Avaldusele ei ole lisatud tõendeid, mis kinnitavad hageja püüdlusi lahendada vaidlus kohtuväliselt.*

Siinjuures tekib küsimus, kas kohus võiks menetlusabi taotluse lahendamisel kasutada argumenti, et isikud ei ole proovinud asja lahendada kohtuväliselt. Isikutel on õiguskaitsevahendite valimise vabadus ja kohtusse pöördumise vabadus. Kuna kohustuslikku kohtuvälisest menetlust ei ole kõigis vaidlustes sätestatud, ei saa kohus sundida seda kasutama. Kui inimene usaldab kohut rohkem ja tahab tulla otse kohtusse, siis peaks isikul selline õigus olema.

Üheks probleemseks valdkonnaks on kindlasti ühisvara jagamise nõuetes riigilõivust vabastamise taotluste lahendamine. Läbivaadatud lahendites üldiselt rahuldati need taotlused osaliselt, arvestades seda, et isikud ei ole varatud. Harju Maakohtu 16. detsembri 2009. a määruses **tsiviilasjas nr 2-09-62300**³² arvestas kohus asjaoluga, et *avalduse kohaselt kuulub hagejale osa ühisvarast. Seega ei ole hageja varatu.*

Iseenesest on ülaltoodud lahendis esitatud seisukoht hageja varatuse kohta õige, kuid seaduse mõte on selles, et peab olema mingi vara, mille arvel riigilõivu maksta. Ühisvara arvel riigilõivu maksmine on küsitav, kuna tegemist on siiski varaga, mille üle käib vaidlus. TsMS

²⁸ Riigikohtu 13. novembri 2006. a lahend tsiviilasjas nr 3-2-1-106-06.

²⁹ Jõustumise ootel, lõpplahend on jõustunud (seisuga 27.08.2010).

³⁰ Jõustumise ootel, menetlus lõpetatud hagi loobumise tõttu (seisuga 27.08.2010).

³¹ Jõustumise ootel, kohus on nõudnud hagejalt hagi andmete täpsustamist (seisuga 27.08.2010).

³² Jõustumise ootel, kohus on nõudnud hagejalt hagi andmete täpsustamist (seisuga 27.08.2010).

§ 182 lg 2¹ teine lause sätestab, et sama paragrahvi lõike 2 p-s 2 nimetatud varana (st oma olemasoleva ja suuremate raskusteta müüdava varana) arvestatakse ka ühisvara ulatuses, milles võib eeldada, et ühisomanikud võiksid seda **mõistlikult** kasutada menetluskulude katteks. Seega tuleks kaaluda, kas ühisvara üldse saab arvesse võtta sellise varana, mis on suuremate raskusteta müüdav, ning kas ühisomanikest võiks arvata, et nad kasutaksid seda menetluskulude katteks (arvestades seda, et tegemist on varaga, mille üle käib vaidlus).

Riigilõivust vabastamise taotluste juures võis märgata tendentsi, et mittevaraliste nõuete korral kohtud ei vabastanud isikuid riigilõivu tasumisest, vaid määrasid hagihinna erinevalt TsMS § 132 lg-s 1 sätestatust ning sellega vähendasid ka riigilõivu suurust. Seda võiks käsitada kui alternatiivi riigilõivust osalisele vabastamisele. Tartu Maakohtu menetluses olnud **tsiviilasjas nr 2-09-48934** taotles isik riigilõivu tasumisest vabastamist abielu lahutamise nõudes. Isik oli juba tasunud riigilõivu 1000 krooni. Kohus leidis 2. oktoobri 2009. a määruses, et *TsMS § 132 lg 1 kohaselt eeldatakse mittevaralise nõude puhul, et hagihind on 25 000 krooni. TsMS § 132 lg 2 kohaselt võib kohus määrata mittevaralise nõude puhul hagihinna erinevalt TsMS § 132 lg-s 1 sätestatust, arvestades kõiki asjaolusid, muu hulgas asja ulatust ja tähtsust ning poolte varalist seisundit ja sissetulekut. Kohus peab mõistlikuks lugeda käesolevas asjas abielu lahutamise nõude hinnaks 5 000 krooni, millelt RLS § 56 lg 1 ja lisa 1 kohaselt tuleb tasuda riigilõivu 1 000 krooni.*

Teine sama valdkonda puudutav, kuid vastupidise tulemuseni jõudnud lahend on Tartu Maakohtu 3. novembri 2009. a määrus **tsiviilasjas nr 2-09-46966**. Kaasuse asjaolud olid analoogsed. Isik palus abielu lahutamise nõudelt riigilõivu tasumisest osalist vabastamist ning oli juba tasunud 1000 krooni. Kohus leidis, et *tegemist on mittevaralise nõudega, mille puhul TsMS § 132 lg.2 annab võimaluse kohtul määrata hagihind, s.t. määrata ka riigilõivu suurus. Samas kohus ei pea selle nõude juures põhjendatuks määrata hagihind TsMS § 132 lg.-s 1 sätestatust erinevalt, kuna asjas ei ole teada menetluse kulg ja ulatus. Võttes arvesse hageja varalist seisundit ja sissetulekut, määrab kohus, et hagejale antakse menetlusabi riigilõivu tasumiseks ja vabastatakse hageja riigilõivu tasumisest osaliselt, s.o. 4000 krooni ulatuses.*

Viru Maakohtu 15. detsembri 2009. a määruses **tsiviilasjas nr 2-09-51250** esitas pankrotis osahing vara tagasivõitmise nõude. Kohus tuvastas, et taotlejal on pankrotivara hulgas realiseeritavat vara ning ei olnud tõendeid asjaolu kohta, et võlausaldajatel puuduvad eelduslikud võimalused ja huvi kanda menetluskulusid haginõude väljamõistmiseks. Kohus määras tulenevalt TsMS § 132 lg-st 2 mittevaralise nõude hagihinna erinevalt TsMS § 132 lg-s 1 sätestatust, arvestades asjaolu, et hageja on pankrotis ning et tal ei ole äritegevusest saadavat tulu.

Riigilõivude määrad on erinevate hagide puhul erinevad. Seetõttu on osaliselt riigilõivu tasumisest vabastamise korral mõistlikum välja tuua summa, milles isikut riigilõivu tasumisest ei vabastata. Kui isik peab maksma selle osa riigilõivust, mille tasumisest teda ei vabastata, ühekordse maksena, siis enamasti ei ületa isiku tasutav summa 1000 krooni. Kui aga isik peab osa riigilõivust tasuma osamaksetena, siis võib isiku tasutav olla väga erineva suurusega, ulatudes 1000 kroonist kuni 100 000 kroonini.

Riigilõivu osamaksetena tasumise korral jäävad osamaksed enamasti suurusjärku 500–1000 krooni kuus ning nende tasumise on kohtud määranud suuremal osal juhtudest 6–12 kuu pikkusesse ajavahemikku (esimesel kuul tuleb tavaliselt tasuda suurem summa ja järgnevatel kuudel väiksemad summad).

Üldiselt on riigilõivu osamaksetena tasumise perioodid mõistlikud. Siiski näiteks Tallinna Ringkonnakohtu 13. oktoobri 2009. a määruses **tsiviilasjas nr 2-08-83205** on analüüsitud ka olukorda, kus maakohus oli määranud 111 000 krooni suuruse riigilõivu tasumise 500-kroonistes osades ning sellisel juhul tuli isikul riigilõivu tasuda 18 ja pool aastat.

Ringkonnakohus leidis samas asjas, et **põhjendamatu on menetlusabi anda selliselt, et isik peab riigilõivu tasuma üle 18 aasta.**

Harju Maakohtu 17. detsembri 2009. a määruses **tsiviilasjas nr 2-09-37530** on kohus määranud, et isik peab tasuma 100 000 krooni osamaksetena, esimesel kuul 30 000 krooni ja siis 3000 krooni igas kuus. See tähendaks, et isik peab tasuma riigilõivu kaks aastat, mis on samuti küllaltki pikk aeg.

5.3.1.3 Riigilõivu tasumisest vabastamata jätmise

Üldiselt on riigilõivu tasumisest vabastamata jätmise ajend isiku majanduslik seisund, mis kohtu hinnangul võimaldab isikul riigilõivu täies ulatuses ise tasuda. Sageli oli taotluse rahuldamata jätmise aluseks TsMS § 182 lg 2 p-s 1 sätestatust tulenev. Sellest sätest juhindudes on menetlusabi andmata jätnud näiteks Pärnu Maakohus 1. oktoobri 2009. a määruses **tsiviilasjas nr 2-09-44967**.

Mitmes asjas on kohtud jätnud taotluse rahuldamata põhjusel, et isik on esitanud oma majandusliku olukorra kohta valeandmeid ja on tegelikult võimeline riigilõivu tasuma, vt näiteks Harju Maakohtu 3. detsembri 2009. a määrust **tsiviilasjas nr 2-09-61855**. Kohus märkis otsuses, et *menetlusabi taotleja majandusliku seisundi teatises tuleb kohtule esitada tõeseid andmeid. Teatise punkti 3.2 on hageja jätnud märkimata, et temale ja tema abikaasale kuuluvad osad erinevates osaiühingutes.*

Taotleja laenu kolmandale isikule on kohtud mitmel korral käsitanud kui menetlusabi andmata jätmist põhjendavat asjaolu (vt näiteks Harju Maakohtu 22. oktoobri 2009. a määrus **tsiviilasjas nr 2-09-35222** või Harju Maakohtu 11. novembri 2009. a määrus **tsiviilasjas nr 2-09-46436**, kus kohus leidis, et *hagejal on olnud piisavalt raha selle väljalaenamiseks vastavalt hagiavaldusele 2006.a. e mõned aastad tagasi enne hagi esitamist, mistõttu on kohtul alus kahelda selles, et hageja varanduslik olukorda peegeldab üksnes pangakontodele olev raha.*

Menetluse edutuse tõttu jäeti rahuldamata vaid mõned taotlused. Enamik nõuetest lõpetada täitemenetlus aegumise tõttu jäid rahuldamata, kuna kohus leidis, et kavandataval menetluses osalemisel puudub perspektiiv, sest nõue ei ole veel aegunud. Ka suur osa pankrotiavalduse asjades (võlgniku esitatud pankrotiavaldus) esitatud riigilõivust vabastamise taotlusi jäi rahuldamata, kuna kohtud leidsid, et tulemuslikuks pankrotimenetluseks on vajalik vahendite olemasolu vähemalt pankrotimenetluse kulude katteks.

Mõnel juhul on kohtud märkinud ka riigilõivu suuruse, mille puhul riigilõivu tasumisest ei vabastata. Näiteks Tartu Maakohus on 1. oktoobri 2009. a **määruses tsiviilasjas nr 2-09-48905** öelnud, et *1000 krooni ulatuses riigilõivu tasumise kohustus ei takista hagejal oma õiguste kaitseks kohtusse pöördumist*. Sama oli Tartu Maakohus öelnud 2. oktoobri 2009. a **määruses tsiviilasjas nr 2-09-48934**, kus kohus oli enne määranud mittevahalise nõude puhul hagihinna erinevalt TsMS § 132 lg-s 1 sätestatust. Nimetatud juhtumitel on kohus ilmselt lähtunud ka isiku majanduslikust seisundist, et just temal on võimalik selles suurusjärgus riigilõivu tasuda. Harju Maakohtu 10. detsembri 2009. a määruses **tsiviilasjas nr 2-09-5984**, kus isik taotles menetlusabi, esitamaks kaebust kohtuäituri tegevuse peale, märkis kohus, et *400 krooni suuruse riigilõivu puhul ei ole menetlusabi andmine õigustatud*. Eelnevast võib järeldada, et mõnel juhul on riigilõivu suurus arvestatav argument riigilõivu tasumisest vabastamata jätmiseks.

5.3.2 Riigi õigusabi andmine menetlusabina

Riigi õigusabi anti ilma hüvitamiskohustuseta 52%-l juhtudest, kohustusega hüvitada osaliselt või täielikult 30%-l juhtudest, riigi õigusabi ei antud 18%-l juhtudest.

5.3.2.1 Riigi õigusabi andmine hüvitamiskohustuseta

RÕS § 8 p-s 1 on sätestatud, et riigi õigusabi antakse kohustuseta hüvitada riigi õigusabi tasu ja riigi õigusabi kulud.

Esmalt võib välja tuua lahendite grupi, kus kohus määras isikule esindaja, kuna esindaja määramise nõue tulenes seadusest (peamiselt TsMS § 219 lg-d 1 ja 2, § 520 lg 1 ning § 535 lg 1). Need olid eelkõige kinnisesse asutusse paigutamise, eestkoste määramise ning alaealiste menetlusosalistega seotud asjad.

Nimetatud valdkonnas määras kohus kõigis läbivaadatud lahendites isikutele esindaja riigi õigusabi korras ilma hüvitamiskohustuseta. Miinuseks võib olla ainult see, et kõigis määrustes ei olnud sõnaselgelt ka kohtulahendi resolutsioonis välja toodud, et riigi õigusabi antakse ilma hüvitamiskohustuseta, kuigi lahendi sisulises osas oli seda tehtud.

Põhjendused riigi õigusabi andmiseks ilma hüvitamiskohustuseta on erinevad. Ühel juhul on kohus öelnud, et *kui isik on maksejõuetu, tuleb talle TsMS § 520 alusel määrata esindajaks advokaat riigi arvel*³³. Teisel juhul on kohus leidnud, et *kuna isikule ilmselt puuduvad vahendid riigi õigusabi tasu ja kulude tasumiseks, siis peab kohus põhjendatuks ja otstarbekaks talle RÕS § 8 p-s 1 sätestatud riigi õigusabi andmise viisi määramist kohustuseta hüvitada riigi õigusabi tasu ja riigi õigusabi kulud*³⁴.

TsMS § 219 lg 6 sätestab, et kohtu määratud advokaat saab tasu riigi arvel riigi õigusabi seaduses ettenähtud ulatuses ja korras. Isikut, kelle huvide kaitseks advokaat määrati, võib kohustada advokaadile tasutut riigile tagastama üksnes juhul, kui isik ei kasuta mõistlikku võimalust kaitsta oma huvisid menetluses teisiti kui kohtu määratud esindaja kaudu, või muul mõjuval põhjusel.

Juhtudel, kus isikule esindaja määramise kohustus ei tulene seadusest, tuleb riigi õigusabi saamiseks esitada kohtule taotlus.

Hüvitamiskohustuseta antakse riigi õigusabi isikutele, kellel on minimaalsed sissetulekud (selliseks sissetulekuks oli näiteks Tartu Maakohtu menetletud **tsiviilasja nr 2-09-61145** kohaselt 4700 krooni), või kui isik oli kinnipeetav või töötu või invaliidsuspensionär ja/või on isikul ülalpeetavad (Pärnu Maakohtu 4. detsembri 2009. a määrus **tsiviilasjas nr 2-09-64507**).

Riigi õigusabi andmisel on arvestatud ka asja olemust. Näiteks Pärnu Maakohtu menetluses olnud **tsiviilasjas nr 2-08-17548** oli hageja esitanud riigi õigusabi taotluse, kuna soovis nõuda laste ülalpidamiseks elatusraha. Kohus leidis 16. novembri 2009. a määruses, et **tulenevalt asja olemusest (tegemist on laste huvides esitatud elatise nõudega)**, taotleja abivajadusest selle tõttu, et taotleja on lapsehoolduspuhkusel isik, kes kasvatab nelja alaealist last ning on sattunud tuleõnnetuse tõttu veelgi raskemasse majanduslikku olukorda, tuleb RÕS § 15 lg 5 ja § 8 p 1 alusel määrata isikule tema majanduslikust seisundist tulenevalt õigusabi andmine hilisema kohustuseta hüvitada riigi õigusabi tasu ja riigi õigusabi kulud.

Lisaks on kohtud käsitletud ka seda, kas isikul puuduvad õigusalsed teadmised. Pärnu Maakohtu 30. novembri 2009. a määruses **tsiviilasjas nr 2-09-43503** taotles kostja riigi õigusabi tema vastu esitatud üüri, kõrvalkulude ja viiviste nõudes. Kohus leidis, et *isiku sissetulekud on minimaalsed ega kata isegi kõiki elulisi vajadusi, kuid tal puuduvad*

³³ Tartu Maakohtu 10. detsembri 2009. a määrus **tsiviilasjas nr 2-09-66052**.

³⁴ Tartu Maakohtu 10. detsembri 2009. a määrus **tsiviilasjas nr 2-09-66477**.

õigusalased teadmised ning tema isikut arvestades vajab ta õigusteadmistega esindajat, keda taotleja iseseisvalt palgata ei jaksa. Seetõttu on vajalik võimaldada talle õigusabi riigi arvelt.

Ühe argumendina riigi õigusabi taotluse rahuldamise juures on kohus välja toonud isiku pensionäriks olemise. Pärnu Maakohtu **tsiviilasjas nr 2-09-60066** taotles isik riigi õigusabi abielu lahutamise ja ühisvara jagamise nõudes. Kohus leidis 17. novembri 2009. a määruses, et isik on vanaduspensionär, seega ei ole kohtul alust kahelda, et ta ei suuda õigusabi eest ise tasuda. Kuid näiteks teises lahendis, kus isik taotles riigi õigusabi hagiavalduse koostamiseks, on kohus jõudnud vastupidisele seisukohale. Tartu Maakohtu **tsiviilasjas nr 2-09-29756** taotles hageja riigi õigusabi ostu-müügilepingu tühistamise hagi esitamiseks. Kohus leidis 10. novembri 2009. a määruses, et *kuna hagejal on püsiv sissetulek pensioni 3680 krooni kuus näol, siis ei ole kohtu hinnangul põhjendatud tema vabastamine täielikult riigi õigusabi tasu ja kulude kandmisest.* Seega seisukohad selle kohta, kas pensionär suudab ise õigusabi eest tasuda või mitte, lähevad lahku. Eelkõige tuleks siiski arvestada konkreetse isiku majanduslikku seisundit.

Kohtud on arvestanud ka asjaoluga, et isiku majandusliku olukorra paranemist ei ole ette näha. Tartu Maakohtu menetluses olnud **tsiviilasjas nr 2-09-51062** taotles isik riigi õigusabi abielu lahutamise ja elatise nõudes. Kohus leidis 20. oktoobri 2009. a määruses, *kuivõrd taotlejal puuduvad sissetulekud ja peres kasvab 7 alaealist last, siis pole ta võimeline õigusabiteenuse eest ise tasuma ja hetkel ei ole ette näha ka isiku majandusliku seisundi paranemist kuna ta on töötu, siis sellest tulenevalt tuleb talle anda riigi õigusabi kohustusega hüvitada riigiõigusabi tasu ja riigi õigusabi kulud.*

5.3.2.2 Riigi õigusabi andmine hüvitamiskohustusega

RÕS § 8 p-des 2–3 on sätestatud, et riigi õigusabi antakse kohustusega ühekordse maksena täielikult või osaliselt hüvitada riigi õigusabi tasu ja riigi õigusabi kulud või kohustusega osamaksetena täielikult või osaliselt hüvitada riigi õigusabi tasu ja riigi õigusabi kulud. Sageli on kohtud neid võimalusi kombineerinud.

Üheks kohtute motiiviks taotluse osalisel rahuldamisel oli, et *isik on võimeline edaspidi hüvitama riigi õigusabi tasu ja riigi õigusabi kulud.* (Harju Maakohtu 6. novembri 2009. a määrus **tsiviilasjas nr 2-09-55069** – kohus otsustas anda isikule riigi õigusabi kohustusega ühekordse maksena hüvitada täielikult riigi õigusabi tasu ja riigi õigusabi kulud ühe aasta jooksul pärast vabadusekaotusliku karistuse lõppemist.)

Riigi õigusabi taotluse osalise rahuldamise põhjuseks on olnud ka asjaolu, et isik on noor ja võimeline tööd leidma. Tartu Maakohus leidis 9. novembri 2009. a määruses **tsiviilasjas nr 2-09-49108**, et põhjendatud on isikule riigi õigusabi andmine RÕS § 8 p-s 3 sätestatud viisil, s.o õigusabi andmine kohustusega osamaksetena täielikult hüvitada riigi õigusabi tasu ja kulud, juhul kui menetluskulud jäävad kohtulahendi alusel hageja kanda. Kohus oli seisukohal, *et kuigi käesoleval ajal esineb alus isiku vabastamiseks õigusabi eest tasumisest, võib tema majanduslik olukord muutuda. Isik on praegu registreeritud töötu, mis tähendab, et tema puhul toimub ka aktiivne töise rakenduse otsimine. Tegemist on suhteliselt noore ja töövõimelise inimesega. Seetõttu peab kohus põhjendatuks määrata hagejale riigi õigusabikulude hüvitamise kohustus RÕS § 16 lg 4 alusel võrdse suurusega osamaksetena ühe aasta jooksul kohtulahendi jõustumisest.*

Mõnes kaasuses võis märgata ka erinevate nõuete juures erineva hüvitamiskohustuse kindlaksmääramist. Harju Maakohtu 15. detsembri 2009. a määruses **tsiviilasjas nr 2-09-53191** määras kohus erinevates asjades hüvitamiskohustuse erinevalt. Kohus leidis, et hageja on kohustatud elatise nõudes hüvitama riigi õigusabi tasu ja riigi õigusabi kulud 75% ulatuses riigi õigusabi tasu ja riigi õigusabi kulude maksumusest. Abielu lahutamise ja ühisvara

jagamise nõudes kohustati hagejat hüvitama riigi õigusabi tasu ja riigi õigusabi kulud 50% ulatuses riigi õigusabi tasu ja riigi õigusabi kulude maksumusest. Kohus leidis, et *käesolevas tsiviilasjas on tegemist vaidlusega elatise üle, milles osalemine eeldab eelkõige omaenda eluliste asjaolude esiletoomist (pere sissetulek, laste vajaduste loetelu) ning antud asjas tuleb eeldada, et hageja on võimeline ise oma õigusi kaitsma*. Kohus märkis, et *ühisvara jagamise nõude menetluses võivad isiku õigused jääda kohtueelses menetluses ja kohtumenetluses advokaadi abita kaitseta ning talle tuleb anda riigi õigusabi RÕS-s ettenähtud alustel*.

Pärnu Maakohtu menetluses olnud **tsiviilasjas nr 2-09-59436** taotles isik riigi õigusabi lapsele elatise nõude esitamiseks. Kohus leidis 14. detsembri 2009. a määruses, et *isiku majanduslik seisund ei võimalda õigusabi vajamise ajal advokaadi palkamist. Küll aga peale õigusabi saamist on ta võimeline tasuma õigusabi kulutuste eest, sest õigusabi saamisega tema majanduslik olukord paraneb*. Kohus rahuldab isiku taotluse, kuid kohustusega hüvitada riigi õigusabi kulud.

Siinjuures on küsitav, kas isiku majanduslik olukord paraneb, kuna kohus võib küll elatise välja mõista, kuid see ei tähenda, et raha ka õigustatud isikuni jõuab. Lisama peab ka seda, et vaadeldud juhul oli nõue esitatud lapsele elatise saamiseks (lapse ülalpidamiseks). Seega ei saaks põhjendust, et elatise saamisel isiku majanduslik olukord paraneb, kasutada argumendina hüvitamiskohustusega riigi õigusabi andmisel.

RÕS § 16 lg 1 annab võimalused hüvitamiskohustuse kindlaksmääramiseks. See, kuidas kohus riigi õigusabi hüvitamise kohustuse kindlaks määrab, on praktikas erinev. Mõnel juhul on kohus määranud protsendi, mille ulatuses peab taotleja riigi õigusabi tasu ja riigi õigusabi kulude eest tasuma.³⁵ Teistel juhtudel on kohus kindlaks määranud rahasumma, mille ületamisel peab isik ise riigi õigusabi eest tasuma hakkama.³⁶ Kolmanda võimalusena on kohus määranud, et isik peab tasuma riigi õigusabi tasu ja kulud nende kindlaksmääramisel.³⁷

Ka osamaksetena riigi õigusabi tasu ja kulude eest hüvitamise kindlaksmääramine on kohtutes erinev. Ühe võimalusena on kohus määranud summa, mille ulatuses tuleb makseid tasuda.³⁸ Mõnes lahendis on kohus ainult märkinud, et riigi õigusabi eest tuleb tasuda pärast kohtumenetluse lõppu täielikult osamaksetena.³⁹ Samuti on kohus öelnud, et isik peab riigi õigusabi tasu ja kulud hüvitama võrdse suurusega osamaksetena.⁴⁰

Kuna praktika hüvitamiskohustuse kindlaksmääramisel on erinev, siis on keeruline üheselt välja tuua, kui suures osas ja/või milliste osamaksetena on hüvitamiskohustus kindlaks määratud.

RÕS § 16 lg 3 kohaselt peab kohus võimaluse korral kindlaks määrama hüvitamise tähtpäeva. Sama sätte neljanda lõike kohaselt tuleks võimaluse korral kindlaks määrata ka osamaksete suurus ning nende tasumise tähtpäevad. Mõnel juhul on kohus märkinud, et isik peab riigi õigusabi tasu ja kulutused tasuma.⁴¹ Mitmes lahendis on see seotud näiteks lõpplahendi jõustumisega.⁴² Kolmanda võimalusena oli määruses märgitud, et tuleb tasuda mõistliku aja jooksul.⁴³ Vähestes lahendites on kindlaks määratud täpne hüvitamise tähtpäev.

³⁵ Tartu Maakohtu 17. detsembri 2009. a määrus **tsiviilasjas nr 2-09-16833**.

³⁶ Tartu Maakohtu 16. novembri 2009. a määrus **tsiviilasjas nr 2-09-12373**.

³⁷ Harju Maakohtu 23. detsembri 2009. a määrus **tsiviilasjas nr 2-09-4797**.

³⁸ Tartu Maakohtu 10. novembri 2009. a määrus **tsiviilasjas nr 2-09-29756**.

³⁹ Tartu Maakohtu 20. novembri 2009. a määrus **tsiviilasjas nr 2-09-41266**.

⁴⁰ Tartu Maakohtu 9. novembri 2009. a määrus **tsiviilasjas nr 2-09-49108**.

⁴¹ Harju Maakohtu 15. detsembri 2009. a määrus **tsiviilasjas nr 2-09-53191**.

⁴² Tartu Maakohtu 14. oktoobri 2009. a määrus **tsiviilasjas nr 2-09-5613**.

⁴³ Pärnu Maakohtu 6. novembri 2009. a määrus **tsiviilasjas nr 2-09-48774**.

5.3.2.3 Riigi õigusabi taotluse rahuldamata jätmine

Riigi õigusabi andmata jätmist tuleks alati põhjendada, kuna tegemist võib olla isiku põhiõiguste riivega. Ka Riigikohus on 11. märtsi 2008. a lahendis **tsiviilasjas nr 3-2-1-7-08** leidnud, et kohtul on suurem põhjendamiskohustus juhul, kui ta keeldub riigi õigusabi andmisest, sest vastasel korral võib see viia RÕS §-des 2 ja 6 sätestatud õiguse põhjendamatule piiramisele.

Kui riigi õigusabi andmise eeldused ei ole täidetud, võib kohus riigi õigusabi andmisest keelduda. Eelkõige ei ole riigi õigusabi antud juhtudel, kui esineb riigi õigusabi andmise piirang.

Riigi õigusabi ei ole antud ka siis, kui kohus on leidnud, et isiku varaline seisund võimaldab tal õigusabi eest tasuda, sh ka seda, et isik on riigi õigusabi taotluses oma majandusliku seisundi kohta esitanud valeandmeid. Näiteks Harju Maakohtu menetluses olnud **tsiviilasjas nr 2-08-74436** taotles kostja riigi õigusabi kahju hüvitamise, leppetrahvi, võla ja viivise nõudes. Kohus leidis 9. novembri 2009. a määruses, et kostja ei ole taotluses esitanud õigeid andmeid oma vara ja sissetulekute kohta – *kui kostja varaline seisund võimaldab tal teha igakuiselt oma perekonna sissetulekuid märgatavalt ületavaid kulutusi (sh omada kahte kinnisvara, millede väärtus on taotluse järgi kokku 5 500 000 krooni), siis on võimalik nende kulutuste vähendamise või ka kostja varade arvelt tasuda õigusabi eest.*

Mõnel juhul on kohus ka ilma põhjenduseta märkinud, et isikul on rohkem raha, kui ta välja näitab. Harju Maakohtu menetletud **tsiviilasjas nr 2-09-22024** taotles isik riigi õigusabi alusetult saadu tagastamise nõudes. Isik on esitanud taotluses valeandmeid elukoha kohta. Kohus tegi 21. oktoobri 2009. a määruses kindlaks, et hageja omab korteriomandit ning hageja kasutab seda enda elukohana. *Seega on ebaõige hageja poolt avaldatud andmed riigi õigusabi taotleja majandusliku seisundi teatises, et ta elab üürikorteris.[---] Lisaks rahalistele vahenditele hageja arveldusarvel on kohtul alust arvata, et hagejal on lisaks sellele rahalisi vahendeid, mis ei kajastu pangaväljavõtetes.*

5.3.3 Ekspertiisikulude tasumisest vabastamine

Menetlusabi antakse TsMS § 180 lg 1 p-de 1 ja 2 kohaselt ekspertiisikulude tasumiseks. Läbivaadatud lahendite põhjal võib öelda, et põhiliselt analüüsiti menetlusabi andmise otsustamisel isikute majanduslikku seisundit. Enamik taotlusi oli esitatud ekspertiisikulude tasumisest vabastamiseks lapse põlvnemise tuvastamise asjades, kus oli vaja teha molekulaargeneetiline ekspertiis. Pooltel juhtudest kohtud vabastasid isiku (kõigil juhtudel oli tegemist hagejaga) täielikult ekspertiisitasu maksmisest (vt näiteks Pärnu Maakohtu 22. detsembri 2009. a määrus **tsiviilasjas nr 2-09-14584**).

Mõnel juhul leidsid kohtud, et isiku majanduslik seisund ei ole nii halb, et tema taotlust täielikult rahuldada. Osal juhtudel leidis kohus, et isik peab ekspertiisitasu maksuma osamaksetena. Kohus leidis, et isiku lapsehoolduspuhkus lõpeb ja ta asub tööle. *Seega ei ole hagejal selline materiaalselt raske olukord, mille paranemist lähemas tulevikus ette näha ei ole. Isikul juba on esindaja määratud riigi kulul⁴⁴* (Tartu Maakohtu 4. novembri 2009. a määrus **tsiviilasjas nr 2-09-27259**).

Kavandatavat menetluses osalemise edukust ei ole kohtud üldiselt analüüsinud, kuid Tallinna Ringkonnakohus on märkinud 31. augusti 2009. a määruses **tsiviilasjas nr 2-08-15672**, et **menetluses osalemise edukust ei saa seostada ekspertiisi maksumusega.**

⁴⁴ Samas isikule riigi kulul esindaja määramine võib olla ka vastupidise väite tunnistamiseks. Sageli viitavad kohtud teistele kohtulahenditele, milles on tuvastatud isiku võimetus menetluskulusid tasuda.

Harju Maakohtu menetluses olnud **tsiviilasjas nr 2-06-8786** taotles kostja abielu kehtetuks tunnistamise asjas eksperditasu tasumisest vabastamist postuumselt kohtupsühhaatriaekspertiisi tegemiseks. Kohus oli 17. novembri 2009. a määruses seisukohal, et isiku majandusliku seisu tõendamiseks esitatud ja kohtu kogutud tõendite alusel saab väita, et isik ei suuda tasuda talle langevat osa ekspertiisi tegemise kulust, tal ei ole selleks raha ning kostjale tuleb anda eksperditasu maksmise tõttu menetlusabi.

Tallinna Ringkonnakohtu menetluses olnud **tsiviilasjas nr 2-08-2371** oli maakohus jätnud rahuldamata kostja menetlusabi taotluse põhjusel, et kohtu eelarves ei ole 2009. aastal raha riigi arvel ekspertiisikulude tasumiseks. Ringkonnakohus leidis, et **seadus ei sea riigi menetlusabi andmist sõltuvusse kohtu eelarves vastavate rahaliste vahendite olemasolust.**

5.3.4 Tõlkekulude tasumisest vabastamine

Enamasti on tõlkekuludest vabastamise taotlused esitanud hagejad, et kostjale esitatavaid menetlusdokumente tõlkida. Läbivaadatud lahendite põhjal saab väita, et kohtud on enamiku tõlkekuludest vabastamise taotlustest rahuldanud (vt näiteks Pärnu Maakohtu 16. novembri 2009. a määrus **tsiviilasjas nr 2-08-17548**).

Tartu Ringkonnakohus on jätnud 11. novembri 2009. a määrusega **tsiviilasjas nr 2-02-90** rahuldamata isiku menetlusabi taotluse. Kohus leidis, et isik on tsiviilasjas vabastatud juba 58 000 krooni suuruse riigilõivu tasumisest ning on andnud endale kuuluva korteri üürile väidetavalt üüritasu saamata. Samas ületavad isiku igakuised väljaminekud sissetulekuid. Sellest järeldas kohus, et isik on suuteline tasuma ligikaudu 1000 krooni tõlkekulusid.

5.3.5 Kautsjoni tasumisest vabastamine

Kautsjoni tasumisest vabastamise taotlused on kohtud enamasti rahuldanud. Tartu Maakohtu 4. novembri 2009. a määruses **tsiviilasjas nr 2-07-53669** leidis kohus, et isik ei ole majanduslikust seisundist tulenevalt võimeline kautsjonit maksuma ning TsMS § 181 lg 2 kohaselt menetluses osalemise edukust eeldatakse, kui taotlus, mille esitamiseks menetlusabi taotletakse, on õiguslikult veenvalt põhjendatud ja faktiliselt põhistatud. Kohus rahaldas isiku taotluse.

Vaid ühes läbivaadatud lahendis, mis puudutas kautsjoni tasumisest vabastamist, jättis kohus menetlusabi taotluse rahuldamata, kuid hiljem ringkonnakohus tühistas selle määruse. Harju Maakohtu menetluses olnud **tsiviilasjas nr 2-08-91586**⁴⁵ taotles kostja menetlusabi kautsjoni tasumiseks tagaseljaotsuse peale kaja esitamisel. Kohus leidis 21. oktoobri 2009. a määruses, et *kohtu hinnangul ei ole kostja põhistanud mõjuvat põhjust, mis oli tagaseljaotsuse tegemise aluseks.* Tallinna Ringkonnakohus tühistas selle lahendi 25. novembri 2009. a määrusega, märkides, et *kaja lahendamata ei saa kohus otsustada kaja sisulise põhjendatuse üle. Arvestades ka TsMS §-s 235 sätestatud põhistamise mõistet, mille kohaselt väite põhistamine on kohtule väite põhjendamine selliselt, et põhjenduse õigsust eeldades saab kohus lugeda väite usutavaks, tuleb kohtul TsMS § 181 lg. 1 punkti 2 tähenduses hinnata vaidlusaluses asjas seda, kas kostja on kajas usutavalt esitanud faktilised andmed selle kohta, millega seoses ta menetluse taastamist taotleb, ja kas ta on oma taotlust põhjendanud.* [---] *Kui TsMS § 181 lg. 1 p. 2 tõlgendada nii, nagu maakohus seda tegi, siis lahendaks kohus menetlusabi andmise üle otsustamisel kaja sisuliselt olenemata kautsjoni maksmisest, see oleks aga vastuolus TsMS § 149 lõikega 3.* [---] *Seega ei peaks kaja esitaja samaaegse*

⁴⁵ Tühistatud Tallinna Ringkonnakohtu 25. novembri 2009. a määrusega.

menetlusabi taotluse esitamise korral kandma kautsjoni tasumisega seotud riski olenemata sellest, kas temale menetlusabi andmiseks on seaduses sätestatud aluseid.

5.3.6 Täitemenetluse kulude tasumisest vabastamine

Täitemenetluse kulude tasumisest vabastamiseks oli läbivaadatud lahendite hulgas esitatud üks taotlus. Harju Maakohtu menetluses olnud **tsiviilasjas nr 2-09-42460** taotles isik muu hulgas vabastust täitemenetlusega seotud kuludest (sh ajutise halduri tasu ja kulutuste katteks kohtu deposiiti kohtu määratud rahasumma tasumisest). Kohus leidis 8. oktoobri 2009. a määruses, et *täitemenetlusega seotud kuludest vabastamiseks tuleb esitada menetlusabi taotlus vastavate kulude tekkimisel. Menetlusabi saab taotleda täitemenetlusega seotud kulude tegelikus suuruses. Isiku menetlusabi taotlus ei ole käesoleval ajal põhjendatud ja tuleb jätta rahuldamata.*

5.4 Menetlusabi andmine juriidilisele isikule ja pankrotivõlgnikule

5.4.1 Menetlusabi andmine juriidilisele isikule

TsMS § 183 lg-s 1 on sätestatud, et juriidilistest isikutest võib menetlusabi oma eesmärkide saavutamiseks taotleda üksnes tulumaksusoodustusega mittetulundusühingute ja sihtasutuste nimekirja kantud või sellega võrdsustatud mittetulundusühing või sihtasutus, mille asukoht on Eestis või mõnes muus Euroopa Liidu liikmesriigis, kui taotleja põhistab, et ta taotleb menetlusabi keskkonnakaitse või tarbijakaitse valdkonnas või muud ülekaalukat avalikku huvi arvestades paljude inimeste seadusega kaitstud õiguste võimaliku kahjustamise vältimiseks ja ta ei suuda eeldatavasti menetluskulusid oma vara arvel katta või suudab neid tasuda üksnes osaliselt või osamaksetena.

Läbivaadatud lahenditest rahuldati vaid üks taotlus, kus juriidiline isik vastas seaduses toodud tingimustele. Tartu Maakohtu menetluses olnud **tsiviilasjas nr 2-09-66677** esitas mittetulundusühing menetlusabi taotluse tehingute tühisuse tuvastamise, kinnistusraamatu kande muutmise tahteavalduse tuvastamise ning valduse üleandmise nõudes. Taotluse kohaselt on hageja endiste juhatuse liikmete tegevuse tulemusel hagejale kuulunud kinnisvara võõrandatud, samuti väikevahendid üle antud kostjale. Hageja majandustegevus on praktiliselt lakanud, igasugune positiivne rahavoog lõppenud ning põhi- ja väikevahendid puuduvad. Hagi on suunatud hagejale kuulunud kinnis- ja vallasvara tagasisaamisele. Kohus rahaldas 18. detsembri 2009. a määrusega taotluse, kuna *nimetatud mittetulundusühing on isik, kes vastab TsMS § 183 lg 1 sätestatule ning arvestades hagi kirjeldatud asjaolusid, esineb avalik huvi tuvastada tehingute tegemise asjaolud.* Lisaks märkis kohus, et *arvestades tasumisele kuuluva riigilõivu suurust* [riigilõivu suuruseks oli 220 000 krooni], *ei saa selle tasumist nõuda mittetulundusühistu liikmetelt.* Kuna hagejal on täitmata kohustus ning puudub vara, *ei ole ilmselt võimalik loota, et tal õnnestub riigilõivu tasumiseks saada laenu krediidasutustelt.*

Teistel juhtudel on kohtud jätnud juriidiliste isikute menetlusabi taotlused rahuldamata. Kõige sagedasem menetlusabi taotluse rahuldamata jätmise põhjus on asjaolu, et isikud ei olnud tulumaksusoodustusega mittetulundusühingud või sihtasutused. Näiteks Harju Maakohtu menetluses olnud **tsiviilasjas nr 2-09-35378** esitas hageja riigilõivust vabastamise taotluse, kuna hagejal puudub võimalus riigilõivu tasumiseks pangalaenu saada. Kohus jättis 16. oktoobri 2009. a määruses hageja menetlusabi taotluse rahuldamata, kuna hageja ei ole juriidiliseks isikuks, kes saab TsMS § 183 lg 1 alusel taotleda menetlusabi.

Tallinna Ringkonnakohtu menetluses olnud **tsiviilasjas nr 2-09-21709** taotles menetlusabi korteriühistu. Kohus leidis 9. novembri 2009. a määruses, et *korteriühistu on*

korteriühistuseaduse (KÜS) § 2 lg 1 kohaselt korteriomandiseaduses (KOS) sätestatud korteriomanike loodud mittetulundusühistu, mille eesmärgiks on korteriomandite eseme osaks olevate ehitiste ja maatuiki mõtteliste osade ühine majandamine ja korteriühistu liikmete ühiste huvide esindamine. Seega ei tegutse korteriühistu juba olemuslikult avalikes huvides ega vasta juba ainuüksi sellest tulenevalt taolise ühingu tunnustele.

Ka Tallinna Ringkonnakohtu 15. detsembri 2009. a määruses **tsiviilasjas nr 2-07-39299** leidis kohus, et *kaebuse esitaja on juriidiline isik ja ta ei ole TsMS § 183 lg 1 järgi isikuks, kellele antakse menetlusabi. [---] Menetlusabi andmisel on põhjendatud käsitleda füüsilist isikut ning juriidilist isikut erinevalt, arvestades nende huvide ja tegevuse erinevust. Äriühingu puhul eeldatakse, et tema üldisem eesmärk - teenida kasumit - annab talle võimaluse teenitu arvelt ka oma rikutud õigusi tsiviilmenetluses kaitsta. Samadel põhjendustel ei ole põhiseaduse vastane menetlusabi andmine äriühingutele, milliste eesmärgiks ei ole teenida kasumit.*

Üheks tüüpilisemaks lahendite grupiks on ka kaasused, kus äriühing on taotlenud menetlusabi, et tasuda riigilõivu osamaksetena. Kohus on sellistel juhtudel keeldunud menetlusabi andmisest. Üheks selliseks näiteks on Harju Maakohtu 8. oktoobri 2009. a määrus **tsiviilasjas nr 2-09-30088**, kus kohus leidis, et menetlusabi taotluse esitanud osahing ei ole mittetulundusühing, sihtasutus ega pankrotivõlgnik ning seega ei ole täidetud TsMS § 183 lg-tes 1 ja 2 sätestatud tingimused menetlusabi saamiseks, ning jättis osahingu menetlusabi taotluse rahuldamata. Sarnane oli olukord Harju Maakohtu 30. oktoobri 2009. a määruses **tsiviilasjas nr 2-09-48063**, kus menetlusabi taotluse kohaselt ei suuda hageja tasuda riigilõivu ühe maksena (45 000 krooni) ning palus määrata riigilõivu tasumise osamaksetena. Kohus oli ka selles asjas seisukohal, et ei ole täidetud TsMS § 183 lg-st 1 tulenevad tingimused menetlusabi andmiseks juriidilisele isikule.

Juriidilisele isikule menetlusabi andmise eeldus on ka see, et isik peab põhistama, et ta taotleb menetlusabi keskkonnakaitse või tarbijakaitse valdkonnas või muud ülekaalukat avalikku huvi arvestades paljude inimeste seadusega kaitstud õiguste võimaliku kahjustamise vältimiseks ja ta ei suuda eeldatavasti menetsuskulusid oma vara arvel katta või suudab neid tasuda üksnes osaliselt või osamaksetena. Tallinna Ringkonnakohtu menetluses olnud **tsiviilasjas nr 2-09-21709** taotles menetlusabi korteriühistu. Kohus leidis 9. novembri 2009. a määruses esmalt, et korteriühistu ei ole tulumaksusoodustusega mittetulundusühing või sihtasutus, ning teiseks seda, et *nõue oma liikmelt majandamiskulude väljamõistmiseks ei ole hinnatav keskkonnakaitse või tarbijakaitse valdkonnas esitatud nõudena või nõudena, mis oleks esitatud muud ülekaalukat avalikku huvi arvestades paljude inimeste seadusega kaitstud õiguste võimaliku kahjustamise vältimiseks, mis on TsMS § 183 lg. 1 kohaldamise eelduseks.*

Pärnu Maakohtu menetluses olnud **tsiviilasjas nr 2-09-52941** taotles likvideerimisel olev osahing menetlusabina riigilõivu tasumisest vabastamist, et esitada kordusenampakkumise kehtetuks tunnistamise nõuet. Kohtutäitur on arestinud kõik osahingu varad. Osa varasid on kohtutäitur võõrandanud, teised väikevahendid on varastatud sissemurdmise teel. Likvideerijal pole seetõttu olnud võimalik vara võõrandada, mistõttu ei ole osahingul raha, et tasuda hagilt riigilõivu. Kohus jättis 25. novembri 2009. a määrusega isiku taotluse rahuldamata, kuna leidis, et *käesoleva hagi puhul ei ole tegemist avaliku huviga, mistõttu nimetatud sätte alusel ei ole hageja menetlusabi saama õigustatud isik.*

Kohus on jätnud menetlusabi taotluse rahuldamata ka põhjendusel, et ei nähtu, et isikul puuduks vara riigilõivu tasumiseks, ka see on üks juriidilisele isikule menetlusabi andmise eeldusi. Harju Maakohtu menetluses olnud **tsiviilasjas nr 2-07-53132** taotles mittetulundusühing menetlusabina riigilõivust vabastamist, et suurendada vastuhagi nõuet. Kohus jättis 22. oktoobri 2009. a määrusega taotluse rahuldamata, kuna leidis, et *kostja taotlus on põhistamata. Kostja on küll esitanud argumentatsiooni kuludest, rendivõlast ja*

toetuse vähenemisest, kuid taotlusest ei nähtu, et kostjal puudub vara riigilõivu tasumiseks. Kulude kandmine, võimalik rendivõlg ja toetuse vähenemine ei tähenda seda, et kostjal puuduks vara riigilõivu tasumiseks. Riigilõivu suurus ei ole ka sedavõrd suur, et kohtul oleks alust eeldada kostjal kui juriidilisel isikul riigilõivu tasumiseks vara puudumist (riigilõivu suuruseks oli 22 500 krooni).

Ülalkäsitletud valdkonnas on praktika ühene – kui juriidiline isik ei vasta TsMS § 183 lg-s 1 sätestatud tingimustele, siis isikule menetlusabi ei anta.

Peab tõdema, et juriidilise isiku õigus pöörduda kohtu poole ei ole alati tagatud. Näiteks, kui korteriühistu juhatus tekitab ühistule kahju, mille hüvitamiseks oleks vaja kohtusse pöörduda, siis puudub võimalus menetlusabi saada. Praktika näitas, et tulumaksusoodustusega mittetulundusühingute ja sihtasutuste nimekirja kantud või sellega võrdsustatud mittetulundusühing või sihtasutus saaks esitada juhatuse vastu nõude, aga korteriühistu mitte. Kohtusse pöördumise õigus kui põhiõigus peaks laienema ka juriidilistele isikutele.⁴⁶ Samas tuleks arvestada sellega, et olenevalt kaasuse asjaoludest, peab nt äriühing arvestama riigilõivu tasumisega kui paratamatu osaga oma majandustegevuse kuludest.

Samuti näitab äriühingute esitatud menetlusabi osamaksetena tasumise taotluste suur hulk, et äriühingutel on riigilõivu maksmisega (ühe maksena) raskusi.

5.4.2 Menetlusabi andmine pankrotivõlgnikule

TsMS § 183 lg 2 kohaselt võib Eesti pankrotivõlgnik taotleda menetlusabi menetluskulude kandmiseks, kui kulud ei saa või ei ole põhjendatud katta pankrotihalduri valitsetavast varast ning ei saa eeldada, et kulud kannaksid asja vastu varalist huvi omavad isikud, muu hulgas pankrotivõlgniku pärijad, liikmed, osanikud, aktsionärid, juhtorgani liikmed või pankrotivõlausaldajad.

Kuigi pankrotis juriidilistele isikutele on võimalik anda ka muud menetlusabi kui riigilõivust vabastamine, on läbivaadatud lahendite hulgas pankrotis isikud kohtule esitanud vaid riigilõivust vabastamise taotlusi. Suures osas läbivaadatud lahendites on pankrotis juriidilised isikud taotlenud riigilõivust vabastamist tehingu või muu toiminguga tagasivõitmiseks või nõude tunnustamiseks pankrotimenetluses. Taotlused on suuresti põhjendatud sellega, et pankrotis isikutel endil ja nende võlausaldajatel ei ole raha ja/või huvi riigilõivu tasuda. Praktika nende taotluste lahendamisel on väga erinev.

Näiteks Tartu Maakohtu 24. novembri 2009. a määruses **tsiviilasjas nr 2-09-47968** taotles pankrotis osahing menetlusabi 55 000 krooni suuruse riigilõivu tasumiseks, et nõuda rahalise kohustuse täitmise kehtetuks tunnistamist ja selle summa tagastamist pankrotivarasse. Hageja on taotlust põhjendades kohtule selgitanud, et osahingul pankrotivara ei ole, võlausaldajad on leidnud, et kulutuste tegemine ei ole mõistlik, riigilõivu tasuma on nõustunud vaid üks võlausaldaja ning raske on panna võlausaldajatele kollegiaalset kohustust tasuda menetluskulusid, kusjuures tegemist on niigi võlausaldajate huvide kahjustamisega, kuna rahalise kohustuse täitmisel eelistati üht võlausaldajat teisele. Hageja märkis veel, et menetlusabi andmata jätmise korral aitaks kohus kaasa praktika väljakujunemisele, kus makseraskustes äriühingu juhatusel oleks mõttekas enne pankrotimenetluse algatamist ebavõrdselt kohelda võlausaldajaid, tasudes vaid osale 100 %-liselt ja jättes teised ilma selleks, et pankrotivõlgnikul ei jätkuks vahendeid pankrotimenetluse jaoks ning pankrotivara suurendamise eesmärgil vara tagasivõitmise jmt hagide esitamiseks. Kohus leidis, *et menetlusabi andmine käesoleval juhul on põhjendatud, sest aitab kaasa võlausaldajate võrdsemale kohtlemisele pankrotimenetluses ning annab võimaluse käesoleva asja menetlemiseks ja pankrotivara suurendamiseks.* Samas märkis kohus, et ka riik on üks

⁴⁶ Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. 2. trükk. Tallinn, 2008, lk 171.

võlausaldajatest ning leidis, et [---] *seega käesoleva asja menetlemine on ka riigi huvides, sest kui pankrotivara ei suurene ning osaiühingu pankrot rauegeb, ei ole ka riigil lootust nõude rahuldamisele*. Kohus on menetlusabi andmist küll põhjendanud, kuid tekib küsimus, kas riik on selle kaasuse kontekstis teistest suuremate õigustega võlausaldaja, et kohus on määruse põhjendavas osas teda eraldi välja toonud. Kõiki võlausaldajaid tuleks kohelda võrdselt. Tallinna Ringkonnakohus on 28. detsembri 2009. a määruses **tsiviilasjas nr 2-09-49779** leidnud, et *kõiki menetlusosalisi tuleb kohelda võrdselt ning asjaolu, et kohus ja Maksu- ja Tolliamet on riigiasutused, ei oma õiguslikku tähendust. Samas asjaolu, et üheks pankrotivõlausaldajaks on Eesti Vabariik Maksu- ja Tolliameti kaudu, ei saa olla takistuseks menetlusabi andmiseks*.

Harju Maakohtu menetluses olnud **tsiviilasjas nr 2-09-47535** taotles pankrotis osaiühing ka riigilõivust vabastamist, et esitada kahju hüvitamise nõue. Hageja põhjendas taotlust sellega, et isikule kuuluvad küll kaubavarud, kuid nendeks on disainmööbel, mille müügi protsess on aeganõudev, seega ei ole ettevõttel raha. Samuti leidis hageja esindaja, et ei saa eeldada, et kulud kataksid juhatuse liikmed, kes on menetluses kostjateks või otseselt kostjate lähikondsed. Ei saa ka eeldada, et kulud kataksid osanikud, kuna osalus kuulub emafirmade kaudu kostjatele. Hageja esindaja hinnangul ei ole alust eeldada, et riigilõivu peaksid tasuma ka hageja pankrotivõlausaldajad, kuna menetluses on kõige suuremaks võlausaldajaks pankrotis osaiühingu emafirma, kes on otseselt seotud kostjatega. Hagi menetlusse võtmine kahjustaks eelkõige mitmeid väikevõlausaldajaid, kellel ei ole praeguses majanduslikus olukorras võimalik riigilõivu tasuda. Kohus leidis 22. oktoobri 2009. a määruses, et pankrotis osaiühing ei suuda oma majandusliku seisundi tõttu riigilõivu tasuda, ja nõustus hageja seisukohaga, et ei saa eeldada, et menetluskulusid kannaksid pankrotivõlausaldajad või juhtorgani liikmed. Seetõttu kohus vabastas isiku riigilõivu tasumisest. Selles lahendis on konkreetselt välja toodud, miks peaks isiku riigilõivu tasumisest vabastama ning miks ei võiks riigilõivu tasuda osanikud või võlausaldajad.

Harju Maakohtu menetluses olnud **tsiviilasjas nr 2-09-53486** on pankrotis osaiühing esitanud riigilõivust vabastamise taotluse, et esitada tehingu tagasivõitmise hagi. Taotluse kohaselt isikul vara ei ole, hageja pankrotivara moodustavad vaid võimalikud nõuded kreditoride vastu ja seega puuduvad võlgnikul võimalused kanda menetluskulusid. Senised pankrotimenetluse kulud on kandnud võlausaldajad. Pankrotivõlgnikuga seotud ettevõtte on vaidlustanud sisuliselt kõik nõuded ja teised võlausaldajad on lisaks pankrotimenetluse kuludele kandnud ka suuri kulusid vajaduse tõttu alustada nõuete tunnustamise protsessi. Lisaks on hageja esindaja seisukohal, et ei ole mõeldav kohustada hageja osanikku ja juhatuse liiget tehingu tagasivõitmise hagilt riigilõivu tasuma, kuivõrd pankrotihaldur on esitanud kuriteoteate prokuratuurile, uurimaks hageja juhatuse liikme poolt ettevõtte maksejõuetuse põhjustamist. Samuti ei saa eeldada, et menetluskulusid kannaksid pankrotivõlausaldajad või juhtorgani liikmed. Kohus vabastas 30. oktoobri 2009. a määrusega isiku täielikult hagiavalduse esitamisel riigilõivu tasumisest ja hagi tagamise riigilõivu tasumisest. Ka nimetatud lahendis olid välja toodud põhjused, miks ei saa osaiühingu võlausaldajad või osanikud tasuda riigilõivu.

Riigikohus on leidnud, et *TsMS § 183 lg 2 kohaselt eeldatakse, et varalist huvi omav isik saab menetluskulusid kanda ning vastupidist tuleb tõendada*.⁴⁷ Kui isik soovib riigilõivu tasumisest vabastust, peab ta põhjendama, miks ei saa menetluskulusid tasuda tema ise, juhtorgani liikmed või pankrotivõlausaldajad. Mõnes lahendis puudus põhjendus, miks pankrotistunud isikule on menetlusabi antud. Harju Maakohtu 8. detsembri 2009. a määruse **tsiviilasjas nr 2-09-50904** asjaolude kohaselt taotles pankrotis osaiühing pandiga tagamata varalise nõude tunnustamist teise osaiühingu pankrotimenetluses. Selleks taotles isik hagiavalduse esitamisel riigilõivust vabastamist. Taotluses esitatud asjaolude kohaselt ei saa hageja ise

⁴⁷ Riigikohtu 23. märtsi 2009. a lahend tsiviilasjas nr 3-2-1-13-09.

menetluskulusid kanda, kuna hageja kassas ja arvelduskontodel ei ole selleks raha ning ei saa eeldada, et kulud kannaksid asjas varalist huvi omavad isikud, muu hulgas pankrotivõlgniku osanikud, juhtorgani liikmed või pankrotivõlausaldajad. Kohus leidis, et osühing ei suuda oma majandusliku seisundi tõttu riigilõivu tasuda, ning vabastas isiku riigilõivu tasumisest.

Ka Harju Maakohtu 30. novembri 2009. a määruses **tsiviilasjas nr 2-09-33530** taotles pankrotis osühing riigilõivust vabastamist, et esitada hagi nõude tunnustamiseks pankrotimenetluses. Kohus leidis, et pankrotis osühing ei suuda oma majandusliku seisundi tõttu riigilõivu tasuda ning samuti ei saa kulusid kanda pankrotihalduri valitsetavast varast. Kohus vabastas isiku riigilõivu tasumisest.

Läbivaadatud lahenditest ühel juhul rahuldab kohus menetlusabi taotluse osaliselt. Pärnu Maakohtu menetluses olnud **tsiviilasjas nr 2-09-61511** taotles pankrotis osühing menetlusabi riigilõivu tasumiseks, et esitada tehingu tagasivõitmise hagi. Hageja põhjendas, et isegi olukorras, kus pankrotistunud äriühingul on olemas vara riigilõivu või kautsjoni tasumiseks, tuleb arvesse võtta, et tulenevalt pankrotimenetluse spetsiifikast on tegemist sihtvaraga võlausaldajate nõuete rahuldamiseks, mistõttu ei tohiks kohus seda riigilõivust vabastamise üle otsustamisel arvesse võtta. Seda enam, et riigilõivu tasumisel on tähtis just raha hulk, kuna müümata pankrotivara arvel (asjades) ei ole võimalik riigilõivu tasuda. Kohus leidis 25. novembri 2009. a määruses, et *kuigi pankrotihaldur esitab hagi enda nimel, paneb ta siiski maksma teistele isikutele (võlausaldajatele) kuuluvat õigust. Hageja ei ole kohtule tõendanud, et ükski võlausaldaja ei suuda tasuda riigilõivu.* Kohus jõudis seisukohale, et hageja majanduslik seisund võimaldab tal tasuda riigilõivu osaliselt, s.o 10 000 krooni ja talle tuleb anda menetlusabi ning vabastada ta ülejäänud hagiavalduselt tasutava riigilõivu, s.o 270 000 krooni maksmisest.

Mõnes lahendis on kohtud ka isiku menetlusabi taotluse täielikult rahuldamata jätnud. Viru Maakohtu menetluses olnud **tsiviilasjas nr 2-09-51250** esitas pankrotis osühing vara tagasivõitmise nõude. Kohus tuvastas 15. detsembri 2009. a määruses, et taotlejal on pankrotivara hulgas realiseeritavat vara ning ei olnud tõendeid asjaolu kohta, et võlausaldajatel puuduvad eelduslikud võimalused ja huvi kanda menetluskulusid haginõude väljamõistmiseks. Kohus märkis veel: *objektiivselt pole pankrotivõlgnikul alust eeldada, et võlausaldajad ei ole huvitatud menetluskulude kandmisest, kui on võimalik eduka kohtuasja tulemusena suurendada pankrotivara.*

Harju Maakohtu 15. oktoobri 2009. a määruses **tsiviilasjas nr 2-08-59864**⁴⁸ esitas pankrotis osühing riigilõivust vabastamise taotluse võlanõudes. Kohus leidis, et pankrotihaldur ei ole kohtule esitanud põhjendusi, miks ei ole näiteks juhatuse liige, osanikud vm isikud, kes on nimetatud TsMS § 183 lg-s 2, tasunud pankrotis osühingu eest riigilõivu. Seetõttu keeldus kohus isikule menetlusabi andmisest. Kohus märkis ka seda: *ainuüksi asjaolu, et osühing on pankrotis, ei anna alust menetlusabi andmiseks.* Lisaks leidis kohus, et *antud juhul on hagejal käesolevas tsiviilasjas võetud lepinguline esindaja, kellele kõigi eelduste kohaselt tuleb hagejal tasuda osutatud teenuste eest. Seega peaks pankrotis oleval osühingul olema rahalisi vahendeid.*

Tuleb märkida ka seda, et TsMS § 183 lg-s 2 on sätestatud ainult pankrotivõlgnikule menetlusabi andmise võimalus. Harju Maakohtu menetluses olnud **tsiviilasjas nr 2-09-55922** taotles osühingu võlausaldaja menetlusabi riigilõivu tasumisest vabastamiseks, et alustada osühingu pankrotimenetlust ja kuulutada välja pankrot. Kohus leidis 15. detsembri 2009. a määruses, et võlausaldaja ei suuda oma majandusliku seisundi tõttu riigilõivu tasuda. Kohtu hinnangul on TsMS § 181 lg-s 1 sätestatud menetlusabi andmise tingimused täidetud. TsMS §-s 183 sätestatud pankrotivõlgnikule menetlusabi andmise piiranguid kohtu hinnangul ei

⁴⁸ Tallinna Ringkonnakohus jättis maakohtu määruse 18. novembri 2009. a määrusega muutmata.

esine. Kuna aga avaldaja ei olnud pankrotivõlgnik, siis ei oleks kohus pidanud TsMS §-le 183 vastavust kontrollima ega nimetatud sättele viitama.

Kokkuvõtteks võib öelda, et kohtupraktika pankrotivõlgnikele menetlusabi andmisel on väga erinev, ei ole välja kujunenud ühtseid seisukohti. Menetlusabi andmist või andmata jätmist tuleks igal juhul põhjendada, kuna pankrotivõlgnikule menetlusabi andmine on siiski erand.

5.5 Menetlusabi andmata jätmise põhiseaduslikkuse käsitlemine lahendites

Eesti Vabariigi põhiseaduse § 15 kohaselt on igal inimesel õigus pöörduda oma õiguste ja vabaduste rikkumise korral kohtusse. Igaüks võib oma kohtuasja läbivaatamisel nõuda mis tahes asjassepuutuva seaduse, muu õigusakti või toimingu põhiseaduse vastaseks tunnistamist. Riigilõivu ülemäärane suurus või tasuta õigusabi puudumine võib olla kohtusse pöördumise õiguse rakendamise takistuseks. Ka Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegium on 7. juuli 2009. a otsuses **tsiviilasjas nr 3-4-1-6-09** leidnud, et kui riigilõivu suurus ei võimalda inimesel, kel pole õigust saada riigilt menetlusabi, oma õigusi kohtus tõhusalt realiseerida, on tegu ebaproportsionaalse ja seega põhiseadusvastase riigilõivuga. Euroopa Inimõiguste Kohus on samuti mitmes lahendis märkinud, et menetlusabi andmata jätmise võib piirata isiku kohtusse pöördumise õigust.

Läbivaadatud lahendites ei olnud menetlusabi andmata jätmise põhiseaduslikkust enamasti analüüsitud. See võib olla tingitud asjaolust, et menetlusabi taotlejad põhiseaduslikkuse küsimust ei püstitanud. Pigem käsitlesid nimetatud probleemi ringkonnakohtud.

Tallinna Ringkonnakohtu 15. detsembri 2009. a määruses **tsiviilasjas nr 2-07-39299** leidis osaihing (taotleja), et TsMS § 183 lg-s 1 sätestatud piirang, mille kohaselt saavad menetlusabi ainult tulumaksusoodustusega mittetulundusühingute ja sihtasutuste nimekirja kantud või sellega võrdsustatud mittetulundusühingud ja sihtasutused ning pankrotivõlgnikud, on vastuolus põhiseadusega, kuna takistab juriidilist isikut oma õiguste kaitsmisel kohtus ja on vastuolus proportsionaalsuse põhimõttega. Ringkonnakohtus märkis, et *kaebaja taotluses toodud väited, mille kohaselt on TsMS § 183 lg 1 ja 2 vastuolus põhiseadusega, ei ole põhjendatud. Menetlusabi andmisel on põhjendatud käsitleda füüsilist isikut ning juriidilist isikut erinevalt, arvestades nende huvide ja tegevuse erinevust. Äriühingu puhul eeldatakse, et tema üldisem eesmärk - teenida kasumit - annab talle võimaluse teenitu arvelt ka oma rikutud õigusi tsiviilmenetluses kaitsta. Samadel põhjendustel ei ole põhiseaduse vastane menetlusabi andmine äriühingutele, milliste eesmärgiks ei ole teenida kasumit.*

Tallinna Ringkonnakohtu 25. novembri 2009. a lahendis **tsiviilasjas nr 2-08-91586** refereeris kohus menetlusabi taotleja seisukohta, et tulenevalt põhiseaduse §-st 15 on igal inimesel õigus pöörduda oma õiguste rikkumise korral kohtusse, § 14 kohaselt on õiguste ja vabaduste tagamine seadusandliku, täidesaatva ja kohtuvõimu kohustus. Just riik ja kohtuvõim peavad tagama, et isiku kõik õigused oleksid kaitstud. Menetluse edutus ei saa olla argumendiks riigi abi võimaldamata jätmisel, see oleks vastuolus põhiseadusega. Kohus rahuldab küll isiku taotluse kautsjoni maksimisest vabastamiseks, kuid lahendi sisulises osas põhiseaduslikkuse kohta käivaid küsimusi ei analüüsinud.

Menetlusabi andmata jätmise põhiseadusele vastavust on käsitlenud Harju Maakohus 16. detsembri 2009. a määruses **tsiviilasjas nr 2-09-62300**⁴⁹. Kohus leidis, et isik peab tasuma riigilõivust 3000 krooni osade kaupa 500-krooniste maksetega kuus, kuna isik ei ole varatu, sest talle kuulub osa ühisvarast. Riigilõiv oli nimetatud asjas 55 000 krooni. Kohus märkis, et **kogu lõivu kohe tasumine mõjutaks negatiivselt hagi esitaja toimetulekut ja võib saada takistuseks kohtusse pöördumise õiguse realiseerimisele.**

⁴⁹ Jõustumise ootel, kohus on nõudnud hagejalt hagi andmete täpsustamist (seisuga 27.08.2010).

Tartu Maakohtu 7. septembri 2009. a määruses **tsiviilasjas nr 2-09-43009** leidis kohus, et isik tuleb vabastada riigilõivu tasumisest osaliselt 6000 krooni ulatuses ning määrata tasumisele kuuluvaks riigilõivuks 1500 krooni. Riigilõivu pidi hageja tasuma osamaksetena. Kohus märkis sealjuures, et sellisel viisil riigilõivu tasumine **ei tohiks taotlejale olla oluliseks takistuseks kohtusse pöördumisel.**

6. Kokkuvõte

Läbivaadatud lahenditest, mis puudutasid riigilõivu tasumisest vabastamise taotlusi, vabastas kohus isiku riigilõivu tasumisest täielikult ligikaudu 35%-l juhtudest, osaliselt vabastati ja/või kohustati lõivu tasuma osamaksetena ligikaudu 37%-l juhtudest ning täielikult jäeti vabastamata ligikaudu 28%-l juhtudest. Riigi õigusabi anti ilma hüvitamiskohustusega 52%-l juhtudest, kohustusega hüvitada osaliselt või täielikult 30%-l juhtudest, riigi õigusabi ei antud 18%-l juhtudest. Muudest menetluskuludest vabastamise taotlused on kohtud üldiselt rahuldatud. Ei saa välja tuua nõuete valdkonda vms, kus kõik menetlusabi taotlused oleks rahuldatud või rahuldamata jäetud.

Üldistavalt võib öelda, et enamasti oli menetlusabi taotluste (osalise) rahuldamise või rahuldamata jätmise põhjuseks isiku majanduslik olukord. Majanduslikku seisundit hinnatakse lahendites, kus isiku menetlusabi taotlus jäetakse (osaliselt) rahuldamata. Menetlusabi taotluse rahuldamisel piirduakse sellega, et lahendis märgitakse, et isiku majanduslik olukord ei võimalda isikul menetluskulusid tasuda. Läbivaadatud lahendites anti menetlusabi üldiselt juhtudel, kui isik oli töötu või kui isiku töötasu oli minimaalne või kui isik oli kinnipeetav või invaliidsuspensionär ja/või oli isikul ülalpeetavaid.

Majandusliku seisundi hindamise juures ei ole kohtud analüüsinud otseselt seda, kas igapäevakasutuses olevale eluasemele või sõiduvahendile tehtavad kulutused on mõistlikud. Samuti on otsustes raskesti jälgitav, kas kohus on muude laenukohustuste olemasolu menetlusabi andmisel hinnanud.

Majandusliku seisundi hindamisel TsMS § 186 lg 2 esimese lause (RÕS § 14 lg 2 esimese lause) kohaselt ei arvestata menetlusabi taotlejale kuuluvat vara, millele seaduse kohaselt ei saa sissenõuet pöörata. Nimetatud sätte järgimine läbivaadatud lahendites on ebajärjekindel. Kohati on näiteks lapsetoetust sissetulekuna arvestatud.

Kavandatavat menetluses osalemise edukust analüüsiti menetlusabi andmise tingimusena harvem. Menetlusabi taotluse rahuldamise juures märgiti tavaliselt, et menetlus on arvatavasti edukas. Põhjalikumalt käsitleti kavandatavat menetluses osalemise edukust lahendites, kus isiku menetlusabi taotlus on jäetud kavandatava menetluses osalemise edukuse puudumise tõttu rahuldamata. Eelkõige tuleks menetluse kavandatava edukuse hindamisel arvesse võtta seda, kuidas isik on oma taotluse põhjendanud, ning hinnata seda, kas asjal on isiku õigustele ja huvidele oluline mõju. Ka Tallinna Ringkonnakohus on 25. novembri 2009. a määruses **tsiviilasjas nr 2-08-91586** leidnud, et *seaduses ei ole menetluses osalemise edukuse all peetud silmas seda, et taotlus, mille menetlemiseks menetlusabi vajatakse, kuuluks rahuldamisele.*

Kindlasti tuleks kavandatavat menetluses osalemise (eba)edukust põhjendada, kui isiku taotlust sellel alusel ei rahuldata. Analüüsi autori arvates ei tohiks kohus menetlusabi taotluse rahuldamata jätmisel teha sisulist otsust.

Valdkonnad, kus kohtud üldiselt jätsid isiku menetlusabi taotluse rahuldamata menetluse perspektiivituse tõttu, olid pankrotiavaldused ning avaldused täitemenetluse lõpetamiseks aegumise tõttu.

Läbivaadatud lahendite põhjal võib öelda, et enamasti on kohtud arvestanud menetlusabi andmise piirangutega ning riigi õigusabi andmisest keeldumise alustega. Küsitavusi tekkis ka

selles valdkonnas. Probleeme võib tekkida näiteks majanduslanguse tingimustes vara võõrandamisega. Nimetatud küsimust käsitleti ühes lahendis, kus kohus leidis, et vara võõrandamise võimalikkust puudutav ei või saada takistuseks kohtusse pöördumise õiguse realiseerimisel.

TsMS § 182 lg 2 p 3 kohaselt ei anta füüsilisele isikule menetlusabi, kui menetlus on seotud menetlusabi taotleja majandus- või kutsetegevusega ega puuduta tema majandus- või kutsetegevusega mitteseotud õigusi (RÕS-is analoogne säte § 7 lg 1 p 7). Mitmes lahendis ei olnud kohtud põhjendanud, miks nad leiavad, et isiku nõue on seotud tema majandus- või kutsetegevusega.

Riigi õigusabi ei anta juhtudel, kui isik on ise võimeline kaitsma oma õigusi (RÕS § 7 lg 1 p 1). Nimetatud sätte kohaldamist tuleb kindlasti põhjalikult kaaluda ning põhjendada. Ei tohiks tekkida olukorda, kus samale isikule näiteks elatise nõudes riigi õigusabi ei anta, kuid ühisvara jagamise nõudes antakse.

Kohtud on menetlusabi andmise üle otsustamisel lisaks majandusliku seisundi ja kavandatava menetluse edukuse hindamisele ning menetlusabi andmise piirangutele ning riigi õigusabi andmisest keeldumise alustele arvesse võtnud ka teisi asjaolusid. Mõnel juhul on riigilõivu suurus arvestatav argument riigilõivu tasumisest vabastamata jätmiseks.

Menetlusabi andmisest on kohtud keeldunud ka siis, kui isik on kohtu arvates esitanud valeandmeid või oma sissetulekuid varjanud. Ka taotleja laenu kolmandale isikule on kohtud mitmel korral käsitanud kui menetlusabi andmata jätmist õigustavat asjaolu.

Sageli on kohtud menetlusabi taotluse rahuldamisel viidanud teistele kohtulahenditele, kus isik oli olnud üheks pooleks ning milles tuvastati isiku võimetus menetsuskulusid tasuda. Ühel juhul märkis kohus menetlusabi andmise põhjendusena seda, et vaidlusalune täitemenetlus oli kestnud väga pikka aega.

Kohtupraktikas on problemaatiline küsimus ka ühisvara jagamise nõudelt riigilõivu tasumisest vabastamiseks menetlusabi taotlemine. TsMS § 182 lg 2¹ teine lause sätestab, et sama paragrahvi lõike 2 punktis 2 nimetatud varana (st oma olemasoleva ja suuremate raskusteta müüdava varana) arvestatakse ka ühisvara ulatuses, milles võib eeldada, et ühisomanikud võiksid seda mõistlikult kasutada menetsuskulude katteks. Seega tuleks kaaluda, kas ühisvara üldse saab arvesse võtta sellise varana, mis on suuremate raskusteta müüdav, ning kas ühisomanikest võiks arvata, et nad kasutaksid seda vara menetsuskulude katteks (arvestades seda, et tegemist on varaga, mille üle käib vaidlus).

Ekspertiisikulude tasumisest vabastamise juures on kohus ühel juhul märkinud, et menetsuses osalemise edukust ei saa seostada ekspertiisi maksumusega. Lisaks on teises asjas leitud, et seadus ei sea riigi menetlusabi andmist sõltuvusse kohtu eelarves selleks ette nähtud raha olemasolust.

Praktika menetlusabi eest osalises ja/või osamaksetena tasumises oli väga erinev. Sama võib öelda riigi õigusabi hüvitamise kohustuse määramise kohta. Ei saa välja tuua mudelit, mida enamasti järgitakse. Tihti ei ole lahendites jälgitav, kuidas jõutakse järeldusele, et isik peab just nii palju või selliste osamaksetena riigilõivu tasuma.

Riigilõivude määrad on erinevate hagide puhul erinevad. Seetõttu on osaliselt riigilõivu tasumisest vabastamise juures mõistlikum välja tuua summad, mille puhul isikut riigilõivu tasumisest ei vabastata. Kui isik peab maksma selle osa riigilõivust, mille tasumisest teda ei vabastata, ühekordse maksena, siis enamasti ei ületa isiku tasutav summa 1000 krooni. Kui aga isik peab osa riigilõivust tasuma osamaksetena, siis võib isiku tasutav olla väga erineva suurusega, ulatudes 1000 kroonist kuni 100 000 kroonini.

Osamaksetena riigilõivu tasumisel jäävad osamaksed enamasti suurusjärku 500–1000 krooni kuus ning nende tasumise on kohus määranud suuremal osal juhtudest 6–12 kuu pikkusesse ajavahemikku. Esimesel kuul tuleb tavaliselt tasuda suurem summa ja järgnevatel kuudel väiksemad summad.

Riigi õigusabi andmisel olid läbivaadatud lahendites väga erinevalt määratud menetlusabi eest tasumise tähtajad ja kord. Ei saa välja tuua ühtset suunda, mida taotluste lahendamisel oleks järgitud. Sageli jäi see üsna ebamääraseks.

Osamaksetena menetlusabi eest tasumine peab olema mõistlik. Ei tohiks määrata ebamõistlikult pikka perioodi nende maksete tasumiseks või ebamõistlikult suuri makseid. Põhjendamatu on menetlusabi anda selliselt, et isik peab riigilõivu tasuma näiteks üle 18 aasta. See peaks juba viitama, et isik vajab suuremat menetlusabi.

Läbivaadatud lahendites võis tähele panna suundumust, et mittevaraliste hagide puhul on kohtud vähendanud riigilõivu suurust, mitte andnud menetlusabi (eriti just abielu lahutamise ning pankrotiavalduste menetlusabi taotluste lahendamisel). Analüüsi autori arvates tuleks võimalusel siiski anda menetlusabi.

Juriidilistele isikutele menetlusabi andmisel on kohtud ühtsel seisukohal, et menetlusabi ei anta isikutele, kes ei vasta TsMS-is toodud nõuetele. Peab tõdema, et juriidilise isiku õigus pöörduda kohtu poole ei ole alati tagatud. Praktika näitas, et tulumaksusoodustusega mittetulundusühingute ja sihtasutuste nimekirja kantud või sellega võrdsustatud mittetulundusühing või sihtasutus saaks esitada nt juhatuse vastu kahju hüvitamise nõude, aga korteriühistu ei saaks seda teha. Kohtusse pöördumise õigus kui põhiõigus peaks laienema ka teistele juriidilistele isikutele peale TsMS § 183 lg-s 1 nimetatute ning neil peaks olema võimalus saada menetlusabi. Samas tuleks arvestada sellega, et olenevalt kaasuse asjaoludest, peab nt äriühing arvestama riigilõivu tasumisega kui paratamatu osaga oma majandustegevuse kuludest.

Ülaltoodut kinnitab ka olukord, et väga palju esines menetlusabi taotlusi, kus äriühing palus menetlusabi selliselt, et ta saaks riigilõivu maksta osamaksetena. Juriidilistele isikutele riigilõivu osadena tasumise võimaluse loomine aitaks parandada nende ligipääsu kohtumenetlusele.

Pankrotivõlgnikele menetlusabi andmise praktika on erinev. Taotlused on suuresti põhjendatud sellega, et pankrotis isikutel endil ja nende võlausaldajatel ei ole raha ja/või huvi riigilõivu tasuda. Praktika nende taotluste lahendamisel on väga erinev. Mõnel juhul on kohtud leidnud, et menetlusabi andmine on põhjendatud, sest aitab kaasa võlausaldajate võrdsele kohtlemisele pankrotimenetluses ning annab võimaluse asja menetleda ja pankrotivara suurendada.

Teistel juhtudel on kohtud aga märkinud, et objektiivselt pole pankrotivõlgnikul alust eeldada, et võlausaldajad ei ole huvitatud menetluskulude kandmisest, kui on võimalik eduka kohtuasja tulemusena suurendada pankrotivara. Kohus on märkinud ka seda, et ainuüksi asjaolu, et osühing on pankrotis, ei anna alust anda menetlusabi. Mitmes lahendis puudus põhjendus, miks pankrotistunud isikule on menetlusabi antud või miks menetlusabi ei antud.

Menetlusabi andmata jätmine võib mõnel juhul rikkuda isikute õigust oma õigusi kohtus tõhusalt realiseerida. Nimetatut on kinnitanud ka Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegium 7. juuli 2009. a otsuses **asjas nr 3-4-1-6-09** ning ka EIK oma lahendites. Menetlusabi andmata jätmise põhiseaduslikkust ei ole läbivaadatud kohtulahendites enamasti käsitletud. Siiski on näiteks ühes lahendis märgitud, et kogu lõivu kohe tasumine mõjutaks negatiivselt hagi esitaja toimetulekut ja võib saada takistuseks kohtusse pöördumise õiguse realiseerimisele. Teises lahendis on kohus leidnud, et äriühingu puhul eeldatakse, et tema üldisem eesmärk – teenida kasumit – annab talle võimaluse teenitu arvel ka oma rikutud

õigusi tsiviilmenetluses kaitsta. Samadel põhjendustel ei ole põhiseaduse vastane anda menetlusabi äriühingutele, mille eesmärgiks ei ole teenida kasumit. Kokkuvõtteks võib öelda, et vajadusel kohtud kontrollivad ka menetlusabi andmata jätmise vastavust põhiseadusele.

Lõpetuseks peab märkima, et menetlusabi (v.a hüvitamiskohustuseta antav riigi õigusabi) on sisuliselt siiski laen. TsMS-is sisalduv menetlusabi regulatsioon näib kindlustavat, et menetsluskulud tasuvad lõppkokkuvõttes menetsluse pooled. Eriti teravalt puudutab see probleem riigilõivu tasumisest (osalist) "vabastamist". Seetõttu tekib küsimus, kas menetlusabi tagab sellisel kujul PS §-s 15 sätestatud kohtusse pöördumise õiguse.